

LES INDÚSTRIES DE GUERRA A CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL (1936-1938)

Estat de la qüestió

Grau en Història. Facultat de Lletres. Universitat de Girona.

Tutor: Enric Saguer i Hom.

Autor: Gerard Tauste Lerena

31-08-2015

U1043439

40539803A

ÍNDEX

<u>Introducció.....</u>	<u>3</u>
<u>1-Precedents: la indústria catalana i l'exèrcit abans de la Guerra Civil.....</u>	<u>9</u>
<u>2- Primers mesos i formació de la Comissió de la Indústria de Guerra.....</u>	<u>10</u>
<u>3- Les incautacions de fàbriques privades.....</u>	<u>13</u>
<u>4- Les fàbriques pròpies de la Generalitat.....</u>	<u>21</u>
<u>5- Altres instal·lacions.....</u>	<u>25</u>
<u>6- Administració de les fàbriques. El procés col·lectivitzador.....</u>	<u>28</u>
<u>7- La producció.....</u>	<u>33</u>
<u>8- Els problemes de les indústries de guerra de Catalunya.....</u>	<u>38</u>
<u>8.1- Problemes de les primeres matèries nacionals.....</u>	<u>38</u>
<u>8.2- Problemes en l'obtenció de primeres matèries internacionals.....</u>	<u>40</u>
<u>8.3- Problemàtica de la qualitat de la producció. Subministrament d'armes al front.....</u>	<u>43</u>
<u>8.4- Problema de la conflictivitat amb la República.....</u>	<u>45</u>
<u>9- La fi de la CIG.....</u>	<u>49</u>
<u>Conclusions.....</u>	<u>55</u>
<u>Bibliografia.....</u>	<u>58</u>
<u>Crèdits de les imatges.....</u>	<u>62</u>

Introducció.

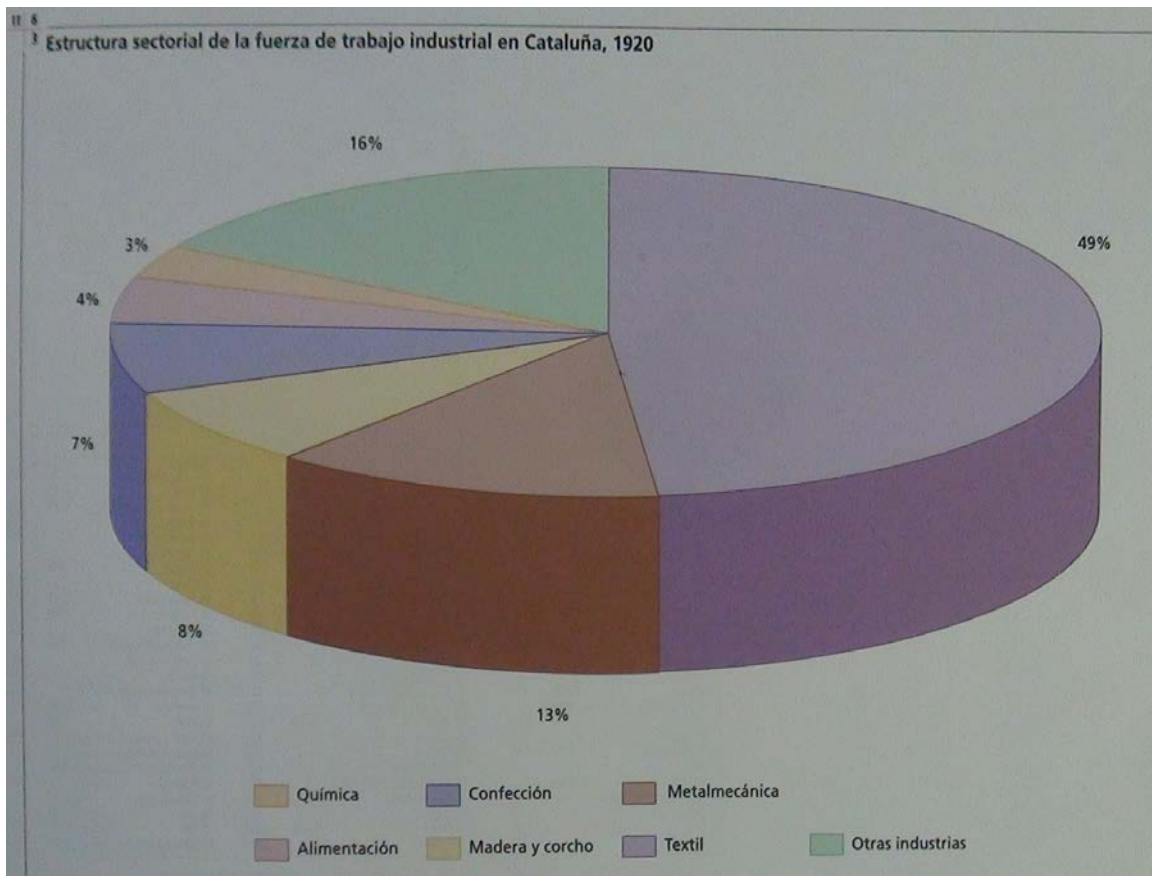
L'objectiu d'aquest treball es examinar les fonts acadèmiques publicades en relació a les indústries de guerra de Catalunya durant el període comprès entre el 18 de juliol del 1936 (inici de la guerra) i el 16 d'agost de 1938, quan la Generalitat de Catalunya perd totalment les seves competències en aquest sector enfront l'esforç centralitzador del Govern de la Segona República.

El camp d'estudi estarà limitat com el fixa Francisco Javier de Madariaga a la introducció de la seva tesi (Madariaga, 2005, p. 36-38). Com ell, ens limitarem a les fàbriques purament armamentístiques, que fabriquessin en part o en la seva totalitat productes que englobaríem en el concepte "arma". S'exclou, per tant, el sector tèxtil, les finances, la mineria, l'alimentació i cobertura sanitària...

Per estudiar el fenomen, partim de les grans de la indústria que van ser reconvertides per a la producció de material bèl·lic, que son el sector sidero-metal·lúrgic i el químic, a més dels relacionats amb l'aviació, que la pròpia Comissió d'Indústries de Guerra col·locava com a entitat pròpia. L'amplíssim sector tèxtil, per exemple, no era reconvertible per produir armament, però sí la indústria que fabricava la maquinària industrial. El mateix passava amb altres sectors, com el surotaper, on els tallers d'eines i màquines podien reconvertir-se ràpidament.

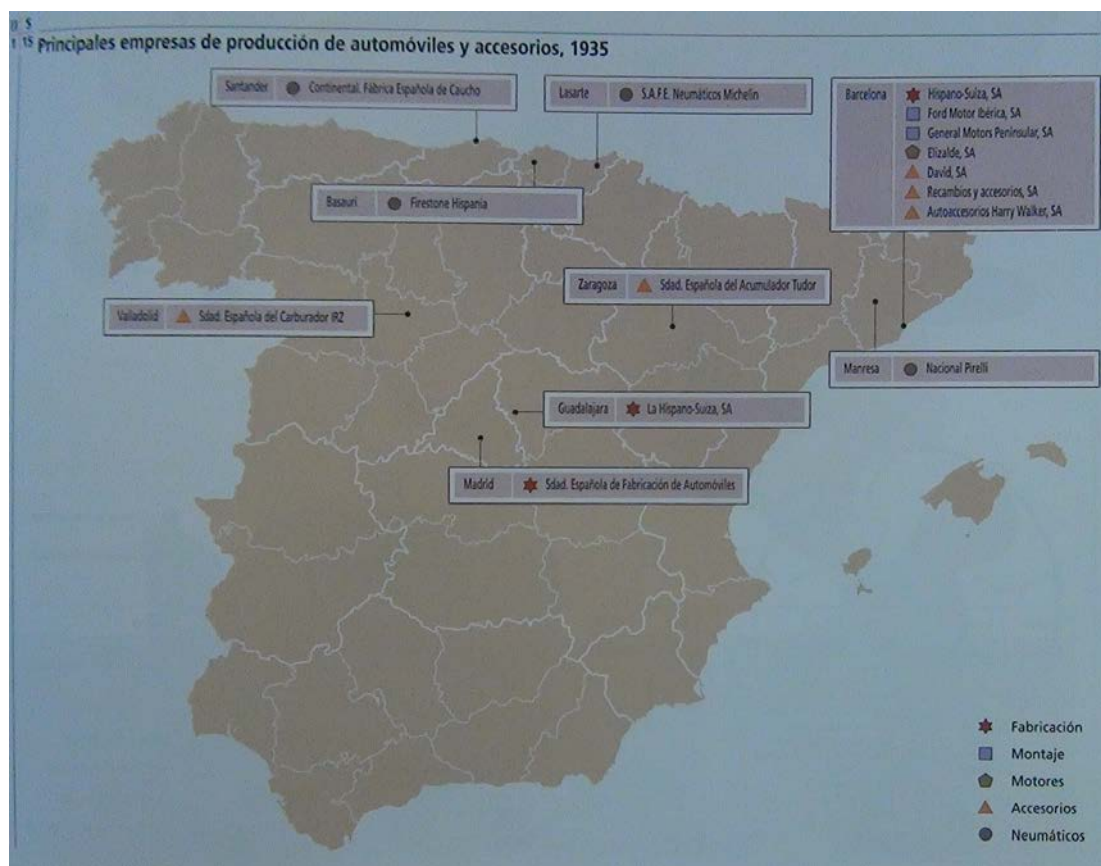
L'*Atlas de la industrialización en España* dirigit per Jordi Nadal (Nadal, 2003) i la *Història econòmica de la Catalunya contemporània s. XX* (Enciclopèdia Catalana, 1989) ens permeten entendre els precedents de la indústria abans del conflicte, quin era el punt de partida. D'una indústria que si bé no tenia fàbriques d'armament, sí era un dels motors industrials del país. Els fixarem en la metal·lúrgia i la indústria química, ja que el tèxtil, tot i ser la indústria principal del

principat, nova tenir influència directa en les indústries d'armament.

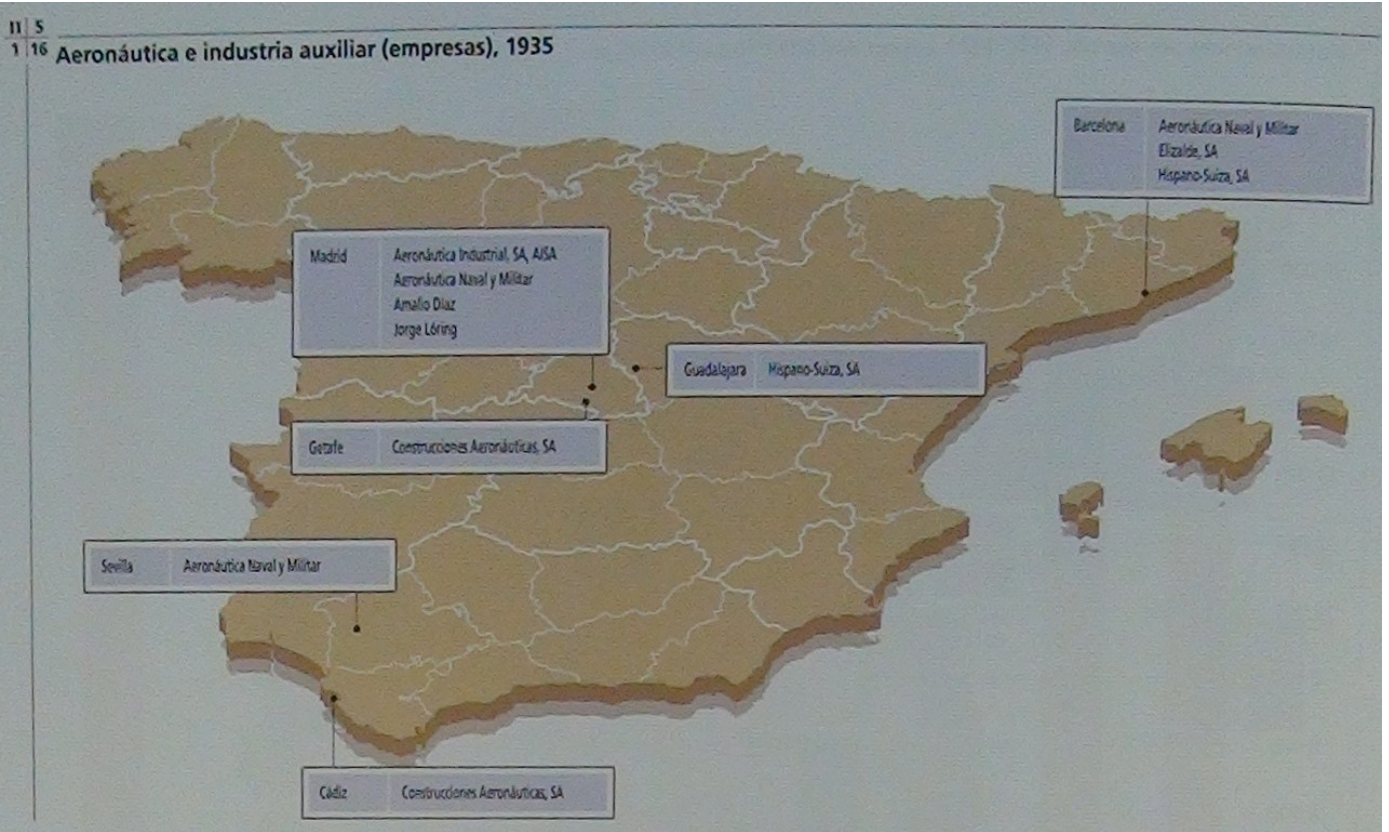

La importància dels diferents sectors industrials a Catalunya. Imatge extreta de Nadal, 2003, p. 209.

La metal·lúrgia, que va desenvolupar-se a amb força a partir dels anys 20, va estar vinculada a la indústria del transport, especialment les grans empreses que després formarien part de les indústries de guerra a partir de 1936. La majoria d'aquestes fàbriques de vehicles estaven a Barcelona, i podem destacar La Maquinista Terrestre i Marítima de Barcelona, construïa locomotores des de 1884, i va tenir un enorme auge a partir dels anys 20 fins al 1930-31, quan experimenta una forta caiguda de la demanda interior i exterior. Per altra banda, des de la Primera Guerra mundial produïa motors d'avió; La Hispano-Suïssa, constituïda al 1904, tenia durant la Primera Guerra Mundial instal·lacions a Barcelona i a Ripoll, dedicades a automòbils de luxe principalment destinats a l'exportació. També produïa autobusos, camions, motors per embarcacions esportives i motors d'avió; Al 1911 es fundà Elizalde, que fabricava automòbils i camions. Al 1925 començaren a treballar en el sector dels motors d'aviació, que passaria a ser l'única ocupació al 1928.

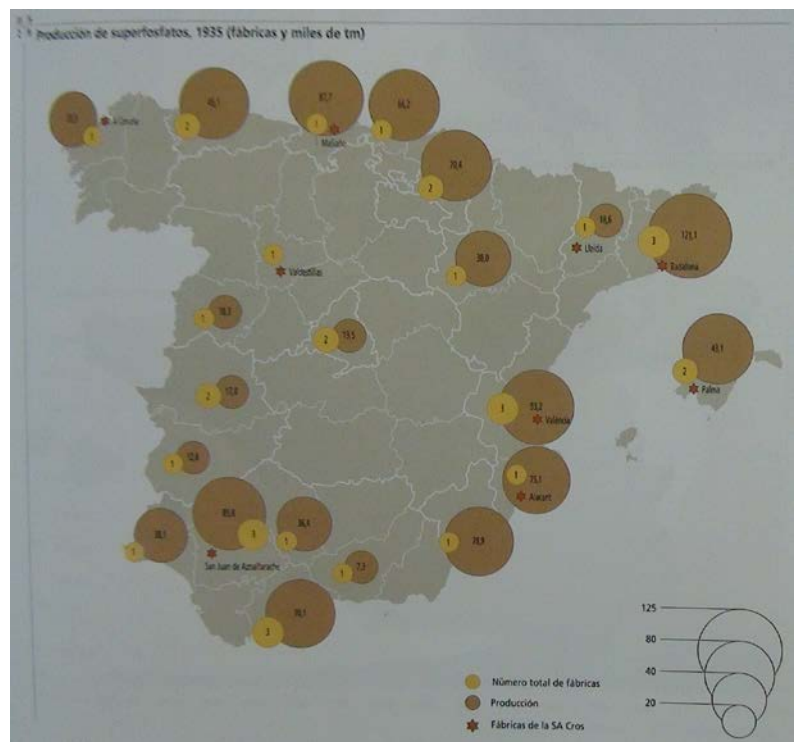

Indústria d'automòbils, molt concentrada a Barcelona. Foto extreta de Nadal, 2003, p. 189.

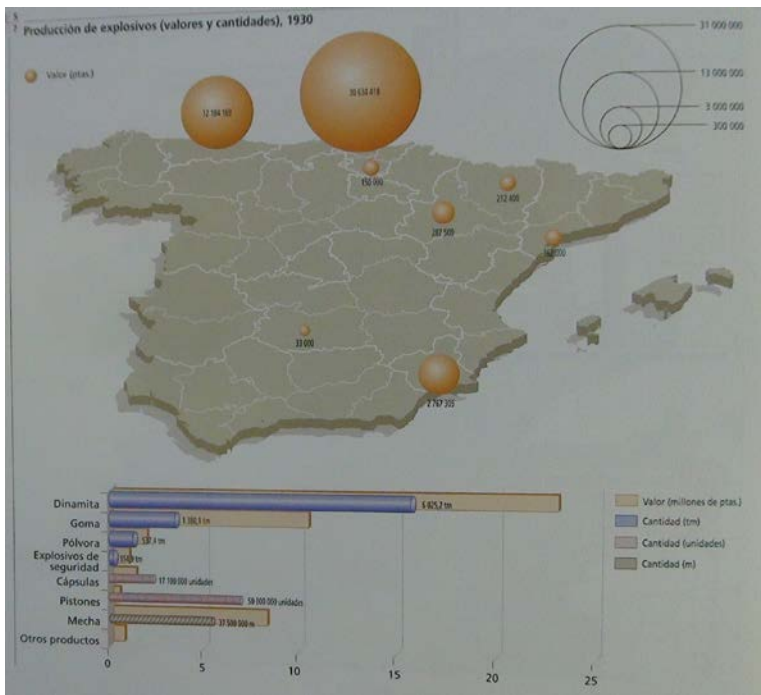

Les indústries aeronàutiques. Cal recordar que CASA de Getafe va ser traslladada a Reus durant la guerra. Foto extreta de Nadal, 2003, p. 190.

La indústria química espanyola es basava en els fertilitzants agraris, els superfosfats. Les principals fàbriques es trobaven a zones costaneres, on arribaven pirites de Huelva. La principal factoria d'aquest sector seria la Cros de Barcelona, que seria de les més importants a nivell europeu. També es fa menció a una de les indústries de gran importància durant la guerra, que va ser la Societat Electroquímica de Flix (SEQF), fundada al 1897, especialitzada en la producció de sosa i de clorur de calç.

Producció de superfosfats. Foto extreta de Nadal, 2003, p. 197.

Producció d'explosius. Foto extreta de Nadal, 2003, p. 196.

Pel que fa a explosius, es va fabricar dinamita des de finals del segle XIX per la Sociedad Española de Dinamita, i després per la Unió Espanyola d'Explosius, majoritàriament a Euskadi i a Astúries.

Bricall resumeix l'estat de la indústria catalana en el moment de començar el conflicte: “La indústria

metal·lúrgica posseïa unes vuit-centes fàbriques o tallers importants i la indústria química produïa adobs, àcids minerals, colorants, amoníac sintètic, clor, sosa, explosius per a mines, etc., però llur estructura no es trobava disposada per fer front a una eventualitat com aquesta” (Bricall, 1970, p. 256).

Essent aquests els precedents, trobem a l'estudi sobre la fàbrica Lacambra de Pasqual i Nadal un resum de l'evolució de la indústria catalana al llarg de la Guerra Civil: “la producció industrial catalana experimentà una forta davallada a partir de l'inici de la guerra Civil, un període de relativa estabilitat al llarg de 1937 i primer trimestre de 1938 i una caiguda pròxima al col·lapse en el període posterior, deguda al trencament del front d'Aragó i la formació d'un nou front a la línia del Segre, la qual cosa significà la pèrdua de control d'una bona part de les centrals productores d'hidroelectricitat” (Pasqual, 2008, p. 315).

A bibliografia analitzada, el que més s'ha estudiat es la importació d'armament, que en el cas

republicà, estaria estretament lligada a la URSS. Aquest tema ha estat tractat abastament per Hugh Thomas (Thomas, 1978) i amb més detall a l'obra sobre les armes de la Guerra Civil del Coronel Manrique (Manrique, 2006). La primera fa tot just menció de la indústria de guerra, mentre que el segon sí fa inventari exhaustiu i proporciona dades tant de importació com de fabricació.

És Ángel Viñas el que fa l'anàlisi més detallada sobre la importació d'armes, vinculant-ho amb temes de gran importància historiogràfica com la influència soviètica en el govern republicà o l'or de Moscou. Tot i així ofereix una aportació sobre la producció de guerra a Catalunya que resulta molt interessant al estar construïda no des de les que -com veurem- són les fonts primàries principals (Generalitat i sindicats, especialment CNT) sinó dels informes dels agents i assessors soviètics a Espanya.

Dit això, a nivell metodològic, hem decidit no tractar l'ampli problema de les compres d'armament a l'exterior per part republicana. Si bé es un tema cabdal per la comprensió general de la guerra, la seva vinculació amb les indústries de guerra de Catalunya es mínima, reduïda a detalls puntuals com per exemple la necessitat en cert moment fabricar municions pels fusells Mosin-Nagant importats de la URSS, o valoracions sobre si la gran inversió econòmica destinada a la compra d'armes a l'estranger hagués estat més encertat destinar-la a la producció d'armes al propi territori (ambdós fets citats per Manrique, 2006). També tenim referència a indústries que es van dedicar a la reparació i construcció de motors d'avions de guerra i de camions soviètics (es el cas de la Hispano-Suiza de Barcelona, explicat a Lage, 2003), però això no dona peu a explicar el llarg i complex procés de l'arribada de l'ajuda soviètica a la República, que mereix ser estudiat a part.

Sobre les relacions amb l'exterior el que sí que mencionarem, tot i que la informació tampoc es especialment abundant per que fa a materials dedicats directament a la guerra, es l'obtenció de maquinària industrial o primeres matèries.

1- Precedents: la indústria catalana abans de la Guerra Civil.

Catalunya era un dels grans motors industrials d'Espanya. El teixit industrial, des de grans fàbriques fins a petits tallers, era molt més dens que a altres zones. El mateix Josep Tarradellas al seu text *L'obra de la Comissió, creada per la Generalitat* (Tarradellas, 2007, p. 12), redactat al 1938 (havent perdut ja la Generalitat totes les competències en defensa enfront el Govern de la República) recorda la gran falta d'infraestructures per fabricar material militar en els primers moments, solucionada per la feina de la

Comissió d'Indústries de Guerra (en endavant, CIG). El que posseïa Catalunya pel que fa a fàbriques, laboratoris, màquines, etc. era insuficient per afrontar amb seguretat el conflicte. Tarradellas exposa, com a causes per a la falta d'indústria bèl·lica, que l'Estatut (1932) deixava completament les qüestions

militars en mans de Madrid i que Catalunya no esperava una situació con la que es va donar al juliol del 36.

Fàbriques d'armament a Espanya, amb gran concentració a Euskadi. No tenim dades de quina es la fàbrica situada al nord de Barcelona i que produïa armes portàtils al 1935. No hi ha referències. Imatge extreta de Nadal, 2003, p. 187.

Cal mencionar també la disponibilitat de material militar per tot el sector republicà. L'obra que millor ofereix una perspectiva de quin era l'estat de l'exercit espanyol en el moment de inici de la guerra es l'obra del Coronel Manrique (Manrique, 2006), distingint en terra mar i aire, i donant detalls sobre material dels quals es disposava, data d'adquisició, utilització prèvia en altres escenaris de guerra, etc. Aquí intentarem centrar-nos en les dades més vinculades a la indústria de guerra i als materials amb que les indústries catalanes van haver de treballar.

En aquest sentit, Manrique indica que la majoria de fàbriques d'armament van quedar al costat republicà: la fàbrica de cartutxeria de Toledo, La Marañosa (San Martín de La Vega, Madrid) per gasos de guerra, la fàbrica d'armes de Trubia (Astúries)...La perspectiva inicial era de victòria de la República.

El que cal destacar, però, es que a Catalunya no hi havia indústria militar. El que hi havia era "les fàcilment transformables [factories] de la indústria química i metal·lúrgica de aquestes regions [Madrid, Barcelona i Euskadi]" (Manrique, 2006).

2- Primers mesos i formació de la Comissió de la Indústria de Guerra.

El 18 de juliol de 1936 l'exèrcit espanyol al protectorat del Marroc s'alçava contra la Segona República Espanyola, donant lloc a la Guerra Civil.

Segons Diego Abad de Santillán va ser a la matinada del 19 de juliol quan va córrer la notícia de que la guarnició de Barcelona havia sortit de les casernes (Abad de Santillán, 1940, p. 29). Es a partir d'aquelles hores quan el poble comença a tenir armes per enfrontar als militars: guàrdies d'assalt que cedirien pistoles als milicians, assalt d'armeries d'on es treuen escopetes de caça, fusells metralladors que «van aparèixer», sense més explicació (Abad de Santillán, 1940, p. 30).

l'explicació a la creació del citat òrgan en aquella reunió amb Companys el 20 de juliol. Josep Peirats (1988, p. 159) també dona la mateixa versió.

El Comitè de Milícies Antifeixistes suposava la unió de totes les forces polítiques i sindicals antifeixistes al voltant de una CNT majoritària i més poderosa. Peirats (1988) reproduïx un text del 28 de juliol de la Federació de Sindicats Únics de Barcelona que ordena la tornada al treball i informa que el Comitè de Milícies Antifeixistes podrà incautar fàbriques per a la producció de material bèl·lic. Juan Garcia Oliver (CNT), nomenat cap del departament de guerra i “va ser el responsable de portar a terme un primer balanç precipitat de la situació de fàbriques i tallers, per posar en marxa en el menor temps possible la producció més o menys organitzada d'armament” (Madariaga, 2005, p. 45). posarà a Eugenio Vallejo, del sindicat de metal·lúrgia, al comandament d'aspectes tècnics i econòmics en el camp industrial de la futura producció bèl·lica, i el coronel Ricardo Giménez de la Beraza s'encarregaria del «coneixement i la tècnica» dels aspectes militars (Madariaga, 2005, p. 47). El contacte i transvàs de coneixement entre el nou poder obrer industrial i els militar professionals que s'havien unit als antifeixistes va ser vital per a la posada en funcionament de la indústria. La producció sense els coneixements militars era impossible, tot i tenir ja les instal·lacions del Parc d'Artilleria- que de fet estaven molt malmeses per la batalla i el bombardeig aeri pels Breguet sota el comandament de Felipe Díaz Sandino com a cap de la força aèria. Bricall diu que “els fets revolucionaris del 19 de juliol havien exhaurit el parc d'artilleria” (Bricall, 1970, p. 287).

La Generalitat va acceptar que, de facto, el poder en aquell moment es en mans revolucionàries. El Govern constituït el 31 de juliol inclourà la Conselleria de Defensa al comandament de Felipe Díaz Sandino, que organitzà tots els militars professionals «que no estaven fugits o empresonats» en una estructura nova orientada a la guerra, on també estaria Giménez de la Beraza. Segons Vicenç

Guarner (viceconseller), citat per Madariaga, la Conselleria de Defensa havia de «organitzar una mena de ministeri de la guerra que pogués substituir al Comitè Central de Milícies [Antifeixistes] en la direcció de la lluita i la organització d'elements» (ambdues cites de Madariaga, 2005, p. 48).

El pas final per a la constitució de les indústries seria la creació de la CIG pròpiament dita el 7 d'agost a proposta de Josep Tarradellas, aleshores Conseller d'Economia i Serveis Públics. I es que seguint el text de *l'Obra de la CIG* de Tarradellas (2007), la nova institució depenia d'aquesta Conselleria d'Economia i Serveis Públics, no de la de Defensa. Tarradellas diu que aquesta dependència de la Conselleria d'Economia «...ha assegurat la continuïtat de l'obra d'aquest organisme i en certa manera la unitat i eficiència del seu rendiment».

Resumint aquesta part, el temps en que les indústries de guerra estan en mans del Comitè de Milícies son les gairebé tres setmanes entre la victòria contra els rebels a Barcelona i la creació de la CIG i per tant la presa de poder de la Generalitat en les indústries de guerra.

L'entitat, a càrrec de la Generalitat i sempre presidida per Tarradellas, tindria competències totals i exclusives pel que feia a la fabricació de materials bèl·lics. En un decret separat però emès el mateix dia s'anunciava la incautació de les primeres tretze fàbriques privades que passarien a la producció de materials per la CIG. El pocs dies després s'afegirien quatre més, formant el que Madariaga anomena, incloent-hi el Parc d'Artilleria de Barcelona, la «base industrial» de la CIG (Madariaga, 2005, p. 32).

3- Les incautacions de fàbriques privades.

Des del moment de la creació de la CIG, passen a control de la Generalitat (i gestionades per control obrer) un ampli ventall de fàbriques, que abans del 1936 no produïen materials per a la guerra i que han de ser sotmeses a la reconversió. Bricall, a partir de Tarradellas, diu que, almenys en un primer

moment, no era una nacionalització o una expropiació sinó una «intervenció combinada amb una mena de monopoli de fet a disposició de la Generalitat, de tots els recursos de Catalunya en utilitatge, maquinària, existències i personal tècnic» (Bricall, 1970, p. 287). Segons Madariaga, la Generalitat no intervenia sectors industrials sencers, sinó que ho feia empresa per empresa, per mantenir només un “control de la seva producció de guerra per medi de la CIG” (Madariaga, 2005, p. 779). Ni es nacionalitzava ni s’expropiava.

Les primeres empreses s'intervenien el 12 d'agost del 1936, el mateix dia de la creació de la CIG. Son: Elizalde, Hispano-Suiza de Barcelona, Sociedad Anónima Cros, Riviere (després Trefilería Barcelonesa, Industria Obrera Colectivizada), Metales y platería Rivera, La Maquinista Terrestre y Marítima, Fabricación Nacional de Colorantes y Explosivos, Unión Española de Explosivos, Sociedad Electro-Química, Francisco Lacambra S.A. (després Industrias Lacambra Colectivizadas), G. De Andreis Metalgráfica Española, Pirelli i Sociedad Anónima de Material para Ferrocarriles i Construcciones. Pocs dies després s'incorporen quatre més: Industrias y Manufacturas S.A., Maquinaria Moderna de Construcciones y Obras Públicas, Industrias Mecánicas S.A. i Foret. Aquestes son el que Madariaga anomena la «base industrial», el primer esglaió en la creació de indústria armamentística organitzada. Fora d'aquestes, però essent també empreses públiques al servei de l'esforç de guerra, tenim Construcciones Aeronáuticas Sociedad Anónima (CASA), la maquinaria de la qual es va haver de traslladar de Getafe (Madrid) a Reus, i Talleres Vulcano, citada només per Jordi Catalan (Catalan, 2005, p. 5).

Per altra banda, tot i que a Barcelona hi hagués el Parc d'Arteria, que havia de tenir capacitat per fabricar armament, mai es menciona com a instal·lació de la qual la Generalitat pogués disposar.

Evidentment, qui facilita la informació més exhaustiva de cada fàbrica es la tesi doctoral de Madariaga (2005), a partir d'un buidat del fons Montserrat Tarradellas i Macià, ubicat al Monestir de Poblet i on resta la documentació que va cedir Josep Tarradellas el 31 de desembre de 1981. El

fons també ha estat consultat i citat per Pagès (2008), però el seu anàlisi no es tan profund.

Nom de la fàbrica	Localització	Producció en temps de pau	Producció en temps de guerra
Sociedad Anónima Cros	Barcelona, Badalona, Lleida.	Superfosfats.	Poc clar. Sembla que seguiria fabricant superfosfats, ja que es segueix parlant de la importància de la importació de pirites de Cartagena durant la guerra (Madariaga, 2005, p. 217), però no es diu realment quina era la seva producció de guerra.
Material para Ferrocarriles y Construcciones	Barcelona.	Construccions metàl·liques, material per a ferrocarrils.	Acer laminat, vas metàl·lic de granades del 7 i 7,5.
Maquinaria Moderna para Construcciones y Contratas	No consta	No consta	Madariaga dedueix que devia ser laminat d'acer per granades.
Elizalde	Barcelona	Motors d'aviació.	Reparació del motors d'avió (Lorraine per Breguet XIX, Wright-Cyclone per Polikarpov I-15, Super Dragon) incloent fabricació de peces, i posteriorment fabricació completa de motors Wright-Cyclone. Fabricació de bombes d'aviació i espoletes per les mateixes, reparació d'hèlix metàl·liques, reparació de canons antiaeris capturats, obusos d'artilleria, mines submarines, obusos per a la marina (el material explosiu de tota la munició es produïa a altres fabriques, Elizalde feia la part del metall).
Hispano-Suiza	Barcelona	Cotxes de luxe, autobusos. Tecnologia de Rolls Royce, General Motors o Peugeot.	Inicial: Camions blindats, bombes de mà, ambulàncies, suports per metralladora, corretges, motxilles. Sota la CIG: Ambulàncies, camions de transport, camions blindats, camions cisterna, camions-tancs de gasolina, xassís per a furgonetes-taller, depuradores d'aigua, cuines, aparells per a la càrrega de cartutxos i altres per a la indústria de cartutxeria, peces per a Mauser, com forrellats. Febrer 1937: La CIG la dedica en exclusiva a camions.

Industrias Pirelli	Barcelona, Vilanova i la Geltrú	Pneumàtics.	Pneumàtics, cable militar, carcasses per a màscares anti-gas.
Societat Electroquímica de Flix i la Sociedad Ibérica del Nitrógeno (compartien instal·lacions).	Flix	Clor, amoniac, àcid nítric.	Nitrat amònic per explosius: cloratita, robutita. Sosa. Projecte mai dut a terme per fer sòl·lids i gasos de guerra: Adamsita, difèlniclororsina (irritadors de la pell), cloroacetofenona (o gas CN, lacrimògen), cloropicrina (gas sufocant), fosgen, iperita o gas mostassa (gasos asfixiants).
Maquinista Terrestre y Marítima	Barcelona	Accessoris, vagons i locomotores de ferrocarrils.	Espoletes, bombes, maquinària per a altres indústries de guerra. Carcasses per a granades trencadores de 7, 7,5, 10,5 i 15,5.
Foret	Sant Martí de Provençals	Aigua oxigenada i productes químics per a la indústria.	Dextrina, glicerina, i mantenia la producció anterior.
Rivière	Barcelona, Badalona	Motors d'avió.	Motors d'avió.

A la monografia sobre la fabricació de motors d'aviació a Espanya (Patón, 2008), es dediquen quatre pàgines de les 141 del llibre als anys de la guerra civil. Referim aquesta dada per fer constar el poc volum que es dedica al període dins de les històries d'empresa. S'explica la fugida a França de la família Elizalde, es fa menció a la col·lectivització, s'explica la distribució territorial dels Serveis d'Aviació i Fabricació (SAF), que apareix incompleta i es notifica l'aturada d'encàrrecs anteriors a la guerra (empresarials) d'Elizalde i Hispano-Suiza per dedicar-se a feines pròpiament de guerra, entre les que cita la revisió i després fabricació total de motors radials russos M-25 (que seria una còpia russa del motor americà Wright-Cyclone) que portaven els Polikarkov I-15 "Chato" i I-16 "Mosca" i fabricació de material de guerra.

La monografia de Lage (2003) dedica a la Hispano-Suiza de Barcelona en el període de Guerra Civil deu pàgines de les 655 que té el llibre. Fa una enumeració més completa que la del llibre de Patón de les SAF de tota Espanya. Exposava les queixes del director general de la Hispano Suiza de Barcelona, José Gallart, a partir de les seves memòries redactades al 1971. Aquestes queixes es

refereixen a les vagues dels obrers i “satisfer les exigències cada cop més capritxoses dels organismes públics” (Lage, 2003, p. 310). Es posiciona com a partidari dels sublevats: “no només seguíem amb il·lusió la preparació del moviment nacional, sinó que conspiràvem amb els directors del mateix” (Lage, 2003, p. 310).. Menciona la col·lectivització de l'empresa i el fet de que la direcció es substituïda per un comitè obrer. Fa menció també del decret de col·lectivitzacions i de l'assassinat de l'administrador i secretari general Manuel de Lassaletta (10-08-1936) (Lage, 2003, p. 311). Altres alts càrrecs de l'empresa s'exilien: es el cas de Gallart, a finals juliol 36, i de Miguel Mateu i família, son evacuats a França “desde Peralada (Figueres) on al castell de la seva propietat es trobaven ell i la seva família encerclats per les masses” (Lage, 2003, p. 311). Gallart s'atribueix, junt amb Pierre Forgeot (president de la Société Française Hispano Suïza), haver influït al Primer Ministre francès Léon Blum i el President Lebrun per aconseguir que no es produís –almenys aleshores, ja que es va fer més tard- la intervenció que proposava el ministre de l'aire Pierre Cot (comunista) d'enviar avions de combat a Espanya (Lage, 2003, p. 311). Des de l'exili, Gallart diu tenir mandat de l'empresa de contactar amb líders sublevats. Efectuen també una retirada d'accions a la societat de Barcelona. Es fa menció a la disgregació de la fàbrica de Barcelona per evitar els bombardejos, i es descentralitzen les instal·lacions en seccions a Manlleu i Castelló d'Empúries (aquesta última finalment no es va dur a terme). Menciona els problemes amb les primeres matèries i solucions d'oportunitat, com substituir l'alumini que escassejava amb la fosa de les bateries de cuines dels ciutadans o fer servir bronze. Finalment, fa menció a la producció de les fàbriques, que podem resumir en: camions 4T-4G; motors (camions, automòbils, industrials, marins, aviació); municions i armament: granades, forrellats de fusell, obusos de calibres 75, 105 i 155mm, inici de projecte per produir canons de fusell (mai fabricats), bombes d'aviació de 250 Kg; reparacions de motors d'aviació i altres peces no especificades (Lage, 2003, p. 314 a 318).

Sobre la Hispano-Suïza també fa menció Souchy i Folgare, de la que diu que “centralitza, doncs, la

direcció de la producció metal·lúrgica de guerra”, i xifra el nombre de treballadors en 1400 (Souchy, 1977, p. 105). Dona informació sobre els elements que es produeixen, i dona una xifra en la producció de bombes de mà, que seria de 500 diàries, “que son entregades per a la càrrega” (Souchy, 1977, p. 106), del que s’entén que la inserció de la càrrega explosiva no es feia a aquelles instal·lacions. Val a dir que la informació no pot ser completa, ja que segons la nota editorial de l’edició que fem servir data la primera publicació dels textos al 1937, en ple conflicte.

David Gesalí estudia Elizalde a partir d’una “memòria no firmada” (Gesalí, 2012, p. 155) trobada a l’arxiu Montserrat Tarradellas de Poblet. Elizalde, fundada al 1909 inicialment com a taller i després com a fabricant d’automòbils, passà més tard a fabricar motors d’aviació. Al esclatar el conflicte, com a tantes altres empreses, havien fugit el director i tot un seguir d’alts càrrecs. La nova Elizalde Indústria Col·lectivitzada continuarà amb les reparacions de motors antics, però aviat multiplicarà les seves funcions, produint un ventall de materials que explicitem al quadre d’aquest mateix capítol.

La monografia sobre Pirelli (Reales, 1992) es un llibre no ordenat cronològicament i que no aporta informació rellevant.

Anna Monjo i Carme Vega (Monjo, 1986) fan un estudi sobre Rivière que tracta exhaustivament la organització de la col·lectivització i les dinàmiques sindicals durant el període de guerra, però no tracta en cap moment les indústries de guerra en sí. Tret d’alguna menció a peu de pàgina, no es menciona la CIG, el material fabricat, dades de producció...No s’estableixen relacions entre els problemes obrers tractats al llibre amb les indústries de guerra.

El llibre commemoratiu del centenari de la Fàbrica Electro-Química de Flix (Ercros, 1997) te un

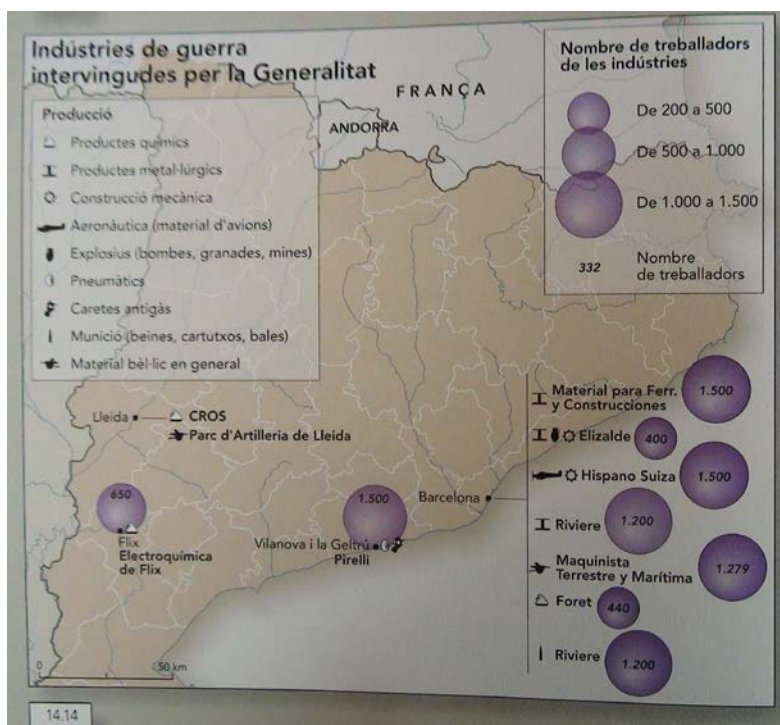
capítol dedicat específicament a l'època de la Guerra Civil, escrit per Josep Sánchez Cervelló i el propi Francisco Javier de Madariaga Fernández. Al ser el seu camp d'estudi, està molt aprofundit el tractament de la Societat Electro-Química de Flix (nom de l'època, en endavant SEQF, seguint aquest mateix llibre) com a indústria de guerra. La fàbrica va ser ocupada per la CNT-FAI el 20 de juliol de 1936, i el personal alemany de la fàbrica va fugir. S'hi va establir un Comitè de Control Obrer, com era normal a les fàbriques col·lectivitzades, amb paritat de membre de CNT-FAI i UGT-PSUC, tot i que els anarquistes tenien més poder. Es va produir l'execució de tres tècnics "per les posicions suposadament antiobreres que havien defensat durant les negociacions del conflicte de 1933". El citat Comitè va controlar la fàbrica fins a la promulgació del Decret de Col·lectivitzacions i Control Obrer (24 d'octubre de 1936), i el comandament passa a un nou òrgan, l'anomenat Consell d'Empresa. La incautació per la CIG va ser el 12 d'agost. Es relaten el bombardejos a la fàbrica, en col·laboració, com a informadors, de tècnics alemanys fugits que havien tornat a entrar a Espanya i es van posar al servei del Govern de Burgos. Els bombardejos aturaven la producció durant mesos degut a la por dels obrers més que a la gravetat dels danys causats per les bombes. El 28 de juny de 1937 la fàbrica passava a mans de la Sotssecretaria d'Armament i Municions, amb presència militar a les instal·lacions i pèrdua de l'autonomia del poder obrer. Van aconseguir, però, una metralladora anti-aèria, que el Comitè demanava al menys des de maig, l'única arma defensiva de la que disposaria la fàbrica, tot i que va haver després diversos bombardejos i havent cursat sol·licituds de més defenses. Per a Madariaga es un tema important, i ara per ara no aclarit, aquesta falta de suport de material antiaeri: "...caldrà investigar, en un futur, si la causa va ser la descoordinació republicana o un possible sabotatge. La producció de gasos tòxics, tot i haver estat profundament estudiada, no es va dur mai a terme a causa de la destrucció causada pels successius bombardejos".

David Gesalí dedica unes pàgines a la factoria Construcciones Aeronáuticas S. A. (CASA), que va ser traslladada de Getafe a Reus i rebatejada com a SAF 3, dels Serveis d'Aviació i Fabricació

d'Àmbit estatal. Si bé no s'inclou ni entre les fàbriques privades intervingudes per la Generalitat ni entre les creades expressament per la guerra, es una altra instal·lació de material bèl·lic amb les mateixes problemàtiques que les altres: "com en el cas de les fàbriques de motors catalanes, la conflictivitat entre ministeris i el Govern central, per una banda, i les autoritats catalanes i els sindicats, per l'altra, tornarà a reproduir-se" (Gesalí, 2012, p. 179). Tot seguit fa menció al trasllat dels tallers de l'Aeronàutica Naval de Barcelona a Sabadell, a la fàbrica de Beygual i Llonch, passant a ser la SAF 16. La producció d'ambdues fàbriques seran els Polikarpov I-15 *Xato*, dels que es produiran, entre les dues fàbriques, uns dos-cents trenta aparells "per bé que avui dia no en tenim cap constància documental" a excepció d'una llibreta –a dia d'avui perduda– que va ser estudiada

per l'historiador Jesús Salas Larrazábal (Gesalí, 2012, p. 180).

El mateix llibre de Gesalí cita altres instal·lacions relacionades amb l'aviació, sobre les que no entrarem en detalls per estar sota nom de SAF, el que fa molt probable que sempre estiguessin sota comandament estatal, més que de la Generalitat. Aquestes fàbriques es trobarien a la

Situació geogràfica de les fàbriques intervingudes, imatge extreta de Hurtado, 2010.

Garriga (SAF-25), Banyoles-Celrà (SAF 21 i 23) o Vic (SAF-24) (Gesalí, 2012, 182). Desconeixem els motius de la falta de coincidència amb la que ofereix Lage, en que la instal·lació de Banyoles seria la SAF-25 i la de Celrà la SAF-27 (Lage, 2003, p. 296).

A la tesi de Madariaga (2005) s'entra en profunditat en algunes de les indústries intervingudes per la CIG (especialment, i amb molta diferència, a Elizalde), però no en totes: L'anàlisi individualitzada es limita a 10 de 17 (les que consten al quadre d'aquest capítol), en qualitat decreixent i molt mancada al arribar a Rivièr. A la resta de treballs el fa el llistat i es donen informacions fragmentàries respecte temes d'interès de cada autor, però no hi ha una anàlisi particular i metòdica de cadascuna.

El Parc d'Artilleria, tot i la batalla i el bombardeig aeri, va quedar operatiu. Madariaga detalla el treball que s'hi va fer per la CIG:

- Construcció de màquines per carregar l'explosiu a bombes d'aviació, projectils de morter del 50 i 81 i pel llançagranades L.G.-1.
- Fabricació de les beines per a Mauser, i reciclatge cartutxos ja disparats (n'hi havia milers després de la batalla de la presa del Parc).
- «Inspecció tècnica militar» de tot tipus de material fabricat per les indústries de la CIG.
- Laboratori.
- Magatzem.

Manrique afegeix que el Parc “va continuar amb la seva tasca, ampliada a polígon d'experiències i a la fabricació de projectils, establint-se, aquest últim efecte, la “Brigada Stajanov de fabricació i recuperació de cartutxeria de canó”, que estava supervisada per un coronel rus de nom Nikolaiev” (Manrique, 2006, p. 561).

Hi havia un segon parc d'artilleria a Lleida, pertanyent a la CIG des del febrer de 1937, i que tindria funcions de magatzem i taller, no de producció.

4- Les fàbriques pròpies de la Generalitat.

Després de les fàbriques incautades, la CIG de la Generalitat va iniciar la construcció de diverses

fàbriques pròpies destinades a la indústria de guerra. Son les més citades als textos de Tarradellas i les que més temps van estar en poder de la Generalitat abans de que la República les absorbís l'agost de 1938 en la última fase de la centralització de les indústries de guerra. També son les més tractades per la bibliografia (Pagès, Madariaga, Bricall i evidentment, els textos de Tarradellas) i de les que es poden obtenir més dades concretes.

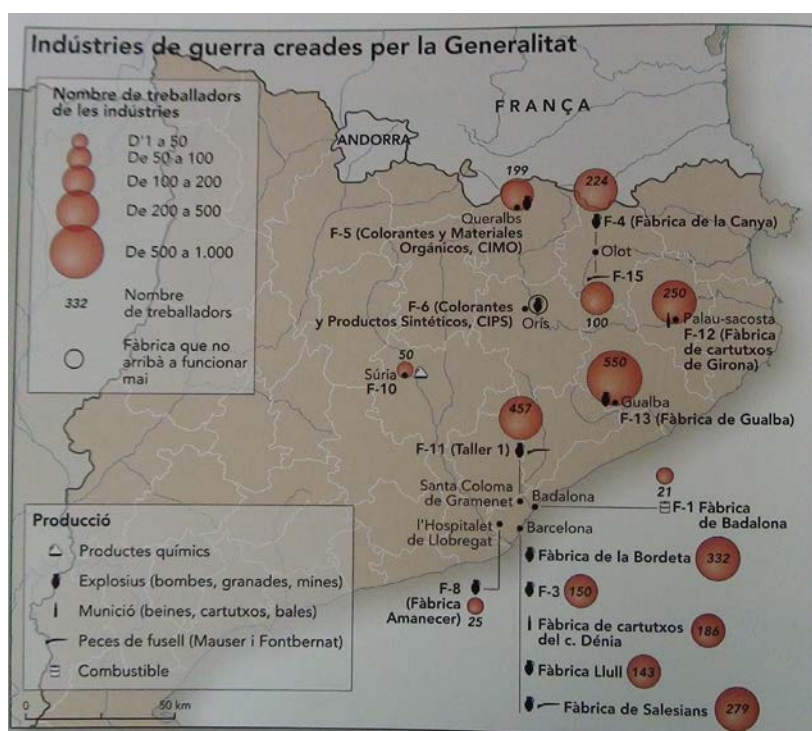
Aquestes fàbriques van arribar a ser quinze, a les que ens referirem com a F-X. Als productes (per exemple, als marcatges del cartutxos) la fàbrica era referida com a F N° X. Madariaga diu respecte aquesta numeració que les quatre primeres va ser “sense cap criteri a les quatre primeres i en ordre cronològic les altres” (Madariaga, 2005, p. 74).

Cal dir també que, per Tarradellas, aquestes fàbriques de la Generalitat, serien privatitzades després de la guerra i millorarien el teixit industrial català, suposant un benefici en temps de pau (Madariaga, 2005, p. 58).

Fàbrica	Localització	Producció	Incidències documentades
F-1	Ús de part de les instal·lacions de l'empresa Posmol, i de les dependències de la Unió Espanyola d'Explosius situades al carrer Eduard Maristany, 355. Badalona.	Etilat de gasolina per a aviació. Clorur de etil. Tetraetil de plom. Octanol.	Absentisme. “Manca de direcció” (Gesalí, 2012, p. 169). Baix rendiment. Alta toxicitat dels productes. Talls de corrent elèctric al maig de 1938.
F-2	Ús de les instal·lacions de l'antiga fàbrica de vidre “Vídua de Borràs”, al carrer Parcerissas, 1. Barcelona.	Natamita (explosiu), pólvora militar. Càrrega de granades i cartutxos. Metxa.	
F-3	Instal·lacions de la Fàbrica de Colorants i Explosius, carrer Niño, 3. Barcelona.	Explosius de guerra: TNT, Tetralita.	Incautada per la República a l'octubre de 1937, en la primera fase d'incautacions de indústries de guerra. Considerada empresa privada incautada per la Generalitat i tractada com les altres, incautades en aquella fase.

F-4	La Canya (La Garrotxa). Instal·lacions de la Paperera del Fluvià S.A. (PAFSA), també anomenada Paperera Olotina.	Cel·lulosa d'espert, per a pólvora, en substitució del cotó, que escassejava.	Mai va produir. Problemes de construcció durant tota la guerra. Treballs incomplets a les instal·lacions. Falta de alguns materials. Va restar sota administració de la Generalitat tota la guerra: la Sotssecretaria no volia una fàbrica que no produïa.
F-5	Queralbs (Girona). A les instal·lacions d'una farga.	Armes químiques, gasos tòxics.	Mai va entrar el producció. Tant per aquesta com la F-6, Madariaga ho atribueix a la gestió pèssima de Sánchez Mur com a director, que la CIG hauria mantingut per no tenir un tècnic alternatiu. El 15 de juliol de 1938 Mur va ser detingut acusat de pertànyer al POUM i d'haver sabotejat la construcció de la F-5 (Manrique, 2006).
F-6	Orís (Barcelona)	Armes químiques, gasos tòxics.	Mai va entrar el producció.
F-7	Carrer Dènia (Barcelona). Unes 20 instal·lacions incautades dependents.	Cartutxeria de Mauser.	Problemes amb el subministrament de materials i d'electricitat al 1938.
F-8	Barri de Pubilla Cases d'Hospitalet de Llobregat. "Fàbrica Amanecer".	Pirotècnia i explosius. Coets de senyals, d'il·luminació, terrestres, d'aviació i de transport, i a partir de mitjans de 1937 també produeix bombes d'aviació..	
F-9	Carrer Llull, 58. Barcelona.	Càrrega de granades de mà de tipus "Universal".	Enorme volum d'accidents amb morts o ferits greus.
F-10	Cardona i Súrria (Barcelona).	Químics per a la per a gasolina. Clorur de potassa, brom.	
F-11	Parc d'Artilleria i carrer Enric Sanchís, Santa Coloma de Gramenet (Barcelona)	Material explosiu: gran varietat d'espoletes, estopins, detonadors. Fabricació de la càrrega per a cartutxeria Mauser. Fulminat de mercuri, nitrur de plom, pólvores fulminats, alts explosius.	
F-12	Instal·lacions de Corona Rapid, Palau Sacosta (Girona)	Cartutxeria de Mauser. Al moment de passar a la Sotssecretaria d'Armament estava iniciant-se la producció de munició del 7,62, per a	

		fusells Mosin Nagant soviètics.	
F-13	Gualba (Barcelona)	Explosius.	Mai va entrar el producció.
F-14	Instal·lacions “d’uns tallers de formació professional que els pares salesians tenien a Barcelona (carretera de Sarrià)” (Manrique, 2006)).	Reparació de fusells i mosquetons Mauser ¹ .	
F-15	Olot (Girona)	Subfusell Labora-Fontbernat, granades, bales de fusell.	Acabarà convertint-se en una filial de la F-14, per a cartutxeria Mauser. “La fabricació del Fontbernat es va suspendre al passar les fàbriques a dependre de la Sotssecretaria” (Manrique, 2006).

Situació geogràfica de les fàbriques de la Generalitat. Imatge extreta de Hurtado, 2010.

La majoria d’aquestes instal·lacions no eren fàbriques de nova planta, sinó fàbriques d’origen privat que treballaven coordinades per la CIG, a vegades agrupades en complexos grans. Un exemple es la F-7, que incloïa multitud de instal·lacions dedicades a la fabricació de cartutxeria de Mauser, a partir de fàbriques privades amb la capacitat de treballar el metall

adequadament: “A més, la xarxa inicial de fàbriques i tallers inclosos en la fabricació de beines per els cartutxos Mauser de 7 mm estava composta per 8 empreses, que les produïen íntegrament, i

¹ La diferència entre el fusell i el mosquetó es la mida: el fusell es més llarg i pesat. Segons Manrique, la carabina no portaria baioneta. “El mosquetó Mauser espanyol Mod. 1916 de 7 mm (R.O. de 14 de desembre de 1916) era l’intermig entre el fusell d’Infanteria i la carabina de Cavalleria” (Manrique, 2006). Per altra banda, el calibre que utilitzaven era el mateix.

una dotzena més que elaboraven components” (Manrique, 2006).

5- Altres instal·lacions

A part de les grans fàbriques, Madariaga menciona altres instal·lacions vinculades a les indústries de guerra. El seu número i història particular es molt gran, per tant aquí ens limitarem a referir-les.

- Laboratori de Química Orgànica de l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona. Experimentació i assaig amb la multitud de productes químics que es fabricaven per primer cop a Catalunya.
- Tallers del Parc Mòbil de la Generalitat, que hauria fabricat maquinària, pistoles i pistoles-metralladores (Madariaga, 2005, p. 667). En concret tenim una menció a la fabricació de les pistoles Isard, “inspirades en les Colt/Star, Astra i Tokarev, en nombre superior a 250” (Manrique, 2006, p. 102).
- Foneries. En cita deu, amb uns 1.400 treballadors (Madariaga, 2005, p. 6 : Industrias Mecánicas, Casa Torras, Fundación y Construcciones Grau, Trullás, o Colectividad Metalúrgica Trullás, o Esteban Trullás Pons, Escorsa, o Fundiciones Escorsa, Fundación y Forja Roig, Fundación Dalia, S. A. E. S. A., J. Padró, Sallent, o Construcciones Metálicas de Sallent.
- Fabricants de maquinària. En cita vint amb uns 1.625 treballadors (Madariaga, 2005, p. 698): Lloyd Industrial, Orpheo Sincrónico, Blanc, o Talleres Blanc, Juan Sapé, Torres Casa, Tomás Solés y Cía., Construcciones Mecánicas José Casas, o José Casas, o Talleres Casas, Metalúrgica Casals, o Casals Hermanos, Sociedad Anónima Serra, o Constructora Ibérica de Maquinaria Serra, Abad Piera, Noiville, Oliva, o Andrés Oliva, o Hijo de Andrés Oliva, Agustín Mas, Ferrer Mateu, o Juan Ferrer Mateu, Juan Capella, o Carrocerías Capella, Villa

Martín, o Metalúrgica de Villa Marín, Rodríguez Zaragoza, Comadrán Riba, o Electromotores Pact., Miguel Mateu, o Hijo de Miguel Mateu, Para (sic.), o Construcciones Metálicas Parra.

- Especialistes en espoletes. En cita vint amb 1.554 treballadors (Madariaga, 2005, p. 715): Comité Metalúrgico Número 3 (Figueres), Comité Metalúrgico (Figueres), Comité Metalúrgico de Palafrugell, Comité de Roses (Sant Feliu de Llobregat), Trullén, o Antoni Trullén (Barcelona), Ramón Soler, o Talleres R. Soler (Esplugues de Llobregat), Mobba, Beciana Sanahuja (Sabadell), Bomba Bloch, Feliu Boet (Barcelona), Industrial Metalúrgica (Vilafranca del Penedès), Hijo de F. Junyent (Terrassa), Constructora Electromecánica (Terrassa), La Metalúrgica Textil, Sangrá, o Francisco Sangrá, Rivatón (Barcelona), Baixarias y Codina, o Casa Baixarias, Compañía de Contadores, Bamb (Barcelona), Harry Walker (Barcelona).
- Altres empreses que “van aportar la seva producció, o una gran part d’ella, a l’estructura general de la fabricació de material de guerra” (Madariaga, 2005, p. 716). En cita 41 amb 6.158 treballadors (Madariaga, 2005, p. 752): Ford Motor Ibérica, Field, o Constructora Field, Talleres y Garaje David, Roca Radiadores, La Electricidad, Industrias Larramendi, o José R. Larramendi, Mas Bagá, Uralita, La Farga Casanova, General Motors, Curcuny, Casa Morros, Maquinaria Moderna, Daverio, o Maquinaria Daverio, Vasaco, o Talleres Vasaco, La Unión Metalúrgica, La Electra Industrial, Viuda de Ferrán Carné, Fabricación Nacional de Muelles y Espirales, Rocaguix, o Manuel Roca, Industria Metalúrgica Subirana, Bomba Prat, Industrias Metalúrgicas, I. R. U. M., Sucesores de E. Coral y Cía., Silveri Botey, o Colectividad Botey, Josep Roumens, o Talleres Roumens, Francesc Pujol, Ramón Vilá, B. Luis Leveroni (Hispano Nanuk), Industria Metalúrgica de Herreros y Forja, o Cooperativa de Herreros y Forja, Talleres Balcells, Talleres Planas, Parés y Massana, Josep Abril, I. N. T. A. P. S. A., Talleres Judas, Manufacturas Cerámicas, José Bigay, o Colectiva Bigay, Hijos de

Joan Turú, Hispano-Olivetti.

- “Centres amb menor informació” (Madariaga, 2005, p. 754). La majoria es van dedicar a fer granades i projectils de morter i peces per als mateixos. En cita 63 amb 2.033 treballadors (Madariaga, 2005, p. 771): Casajuana Pfeiffer, La Seda, Talleres Nuevo Vulcano, Erebus, Domenec Ferrer (Rimbau), Antoni Soldevila, Agustín Contijoch, Antoni Millá, Francesc Samarrá, o Talleres Samarrá, Mercada, o Mercadé, Heredera de Francesc Usich, o Fundición Usich, Salvador Mauri, Coromina Industrial, Valentín Quert, Delfí, Sabadell y Serra, Sociedad Española del Acumulador Tudor, Metalúrgica Moderna, Esmaltería Española, La Dinámica, Neufville, o Fundición Tipográfica Neufville, Tomás R. Ferreres, Kromschoeder, Lluís Boixadera, o Muelles Boixadera, Serra Peidró y Torres, Josep Lombarte, Botonia, Construcciones Navales y Terrestres, Manufacturas Prei, Nacional Sitges, Manufacturas Metalúrgicas Hispania, Murtra, o Murtrá, Industrias Tibidabo, Carrocerías Manresa, Carrocerías Mataró, Enric Garrell Alsina, José Garcelán, Talleres Matas, Talleres Raurich, Rafael Carnicer, J. Riba, Talleres Roig, Francesc Llorens, Joan Arruga, Furadada y López Hermanos, Casadevall, M. Vendrell, Cobo, Sucesores de Conrad Rull, Carles Sallés, La Tecno-Metalúrgica, Talleres Candell, Aceros del Ter, Juan Cantó, Joan Burgueras y Pol, Fábrica Colectivizada de Radiadores, S. E. I. D. A., Talleres Burunat, Salvador Picañol, Claramunt, Ramo de Transportes y Similares, Suministros Auto-Eléctricos, Minas de Magnesio de Estopiñán.

Altres instal·lacions utilitzades per les indústries de guerra. Imatge extreta de Hurtado, 2010.

Tot i la gran exhaustivitat de Madariaga (2005), no arriba a totes les instal·lacions dedicades a indústries de guerra de Catalunya. Durant la recerca bibliogràfica hem trobat dos que no aparèixen a dita tesi, i de les que només trobem les referències que ara mencionarem.

La primera d'aquestes empreses es el Taller Confederat N° 1 de Terrassa, que es va dedicar a la fabricació de pistoles model Ascaso. Madariaga (2005) no en fa menció, però sí ho fa Manrique, que parla de “la Fàbrica de la Sotsecretaria d’Armament SAF 290 de Terrassa, Catalunya (marcatge “F. Ascaso”, Taller Confederat de la CNT)” (Manrique, 2006, p. 100). Tot i tenir fotos de aquestes pistoles, no trobava referències bibliogràfiques, fins que vaig parlar amb l’Arxiu Històric de Terrassa on em van remetre a *Pistolas y subfusiles de la República, producción de guerra* (Abad, 2013, p. 68 a 73) on s’explica la història del taller, la fabricació de pistoles (incloent xifres de producció), maquinària disponible, sous dels treballadors... El taller s’hauria dedicat a la producció

de pistoles des de l'octubre de 1936, i es intervinguda per la Sotsecretaria d'Armament al 1937, o se li canvia el nom. Segons Abad, s'anomenaria Fàbrica 200, mentre que com hem vist, Madariaga diu que era la Fàbrica 290.

La segona seria la fàbrica Coma Cros de Salt, que a més seria un cas atípic al tractar-se de la reconversió d'una indústria tèxtil. Només tenim una referència breu a la monografia sobre la vila de Salt d' Alberch (1995), quan diu que “finalment, les fàbriques tèxtils foren convertides en fàbriques d'armament, una de les quals (la Coma i Cros) encara es pot llegir, a la façana, el nom que se li donà: Kropotkin” (Alberch, 1995, p. 65)

L'altra referència a Coma Cros com a indústria armamentística es al llibre de fotografies del període de guerra de Villarroya (2006, p. 80) on apareix una fotografia del taller i se'ns informa de que fabricava obusos.

6- Administració de les fàbriques. El procés col·lectivitzador.

La característica principal, pel que fa a organització, de les indústries de guerra, va ser el nou règim de control obrer. Les col·lectivitzacions son un fenomen àmpliament estudiat, però no en relació directa amb les indústries de guerra. La bibliografia sobre el fenomen col·lectivitzador preu gran, però els treballs que hem estudiat es refereixen al gruix del teixit industrial català, mentre que l'apartat dedicat a les indústries de guerra col·lectivitzades es petit, gairebé testimonial. Seria el cas de Bricall (1970). Catalan (2005) en fa menció diversos cops, però no es un dels temes prioritari del seu estudi, més centrat en aspectes de producció –en concret, l'evolució de la mateixa en paral·lel al desenvolupament de la guerra.

El control obrer es va instal·lar ràpidament, tan bon punt els obrers van tornar a la feina. Això va

succeir el 24 de juliol, per ordre dels sindicats. Catalan (2005), diu que entre les primeres fàbriques que van adoptar el nou sistema van ser precisament les grans indústries que després es dedicarien a les indústries de guerra, i cita els Tallers Vulcano, la Hispano-Suiza, La Maquinista o Rivièr. La Generalitat s'adaptaria al nou sistema més tard, amb la incorporació del sindicalista Joan Fàbregas com a Conseller d'Economia al govern constituït el 26 de setembre, i amb la firma del Decret de Col·lectivitzacions i Control Obrer del 25 d'octubre del 1936. Respecte a aquesta adaptació de la Generalitat al nou sistema dona detalls Bricall (Bricall, 1970), explicant que es a partir de l'agost del 1936 quan "la Generalitat mostra una posició clara", mentre que "inicialment, la postura del Govern de la Generalitat consistí en acceptar els fets, esperar i veure". Va ser Josep Tarradellas com a conseller d'Economia el procurà aquest acostament, i hauria emès una sèrie de disposicions entre el 6 agost i el 24 octubre, essent aquesta la data de la fixació definitiva de la posició de la Generalitat a través del Decret de Col·lectivitzacions, un "pacte socio-econòmic assolit pel conjunt de les forces anti-feixistes catalanes" i "un intent per part de la Generalitat de reconduir la revolució que havia esclatat a partir del 19 de juliol" (ambdues cites de Catalan, 2005). Segons Bricall, l'impacte d'aquesta fou limitat, i que l'interès principal del Govern era "afermar-se en les grans indústries i en la indústria de guerra".

El procés hauria començat, segons Bricall, com a resultat de la fugida de propietaris i gerents els primers dies de la guerra, més que "resultat d'una situació provocada ni des del Govern ni des dels Sindicats, tot i que el sistema era conseqüència de l'organització i mentalitat anarco-sindicalista, tradicional en gran part del proletariat català" (Bricall, 1970, p. 185). Comenta a la mateixa pàgina que la CNT va operar "sense esperar directrius del Comitè Regional o d'òrgans superiors", el que va provocar diferències en la organització de diferents empreses. Per això els estudis expliquen que tant a Rivièr (Monjo, 1986) com a la Societat Electro-Química de Flix (Ercros, 1997) es parli de particularitats a cada fàbrica respecte un estàndard de col·lectivització. Bricall diu que "tota una

sèrie d'excepcions o situacions especials van retallar l'àmbit de les col·lectivitzacions. Les més importants eren les referents a les empreses amb capital estranger" (Bricall, 1970, p. 203). Aquest fet es menciona de forma específica en el cas de la Societat Electro-Química de Flix: "com que la fàbrica de Flix era de capital alemany, la col·lectivització no va arribar a ser de ple dret, tot i que això no va deixar de ser una qüestió formal, ja que a la pràctica el funcionament i la gestió no es diferenciaven de les altres indústries col·lectivitzades" (Ercros, 1997).

Segons el Decret de col·lectivitzacions, "les formes que podien prendre les unitats de producció durant els anys 1936-1938 foren la col·lectivització d'empresa, l'empresa privada (o controlada), la cooperativa, els agrupaments, l'empresa municipalitzada i la nacionalitzada" (Bricall, 1970, p. 201).

Els òrgans centrals d'una empresa col·lectivitzada serien: l'Assemblea General, el Consell d'Empresa, el Comitè Permanent del Consell d'Empresa, la Direcció i l'Interventor de la Generalitat. Es podien crear comitès especials per seccions (Bricall, 1970, p. 205-207).

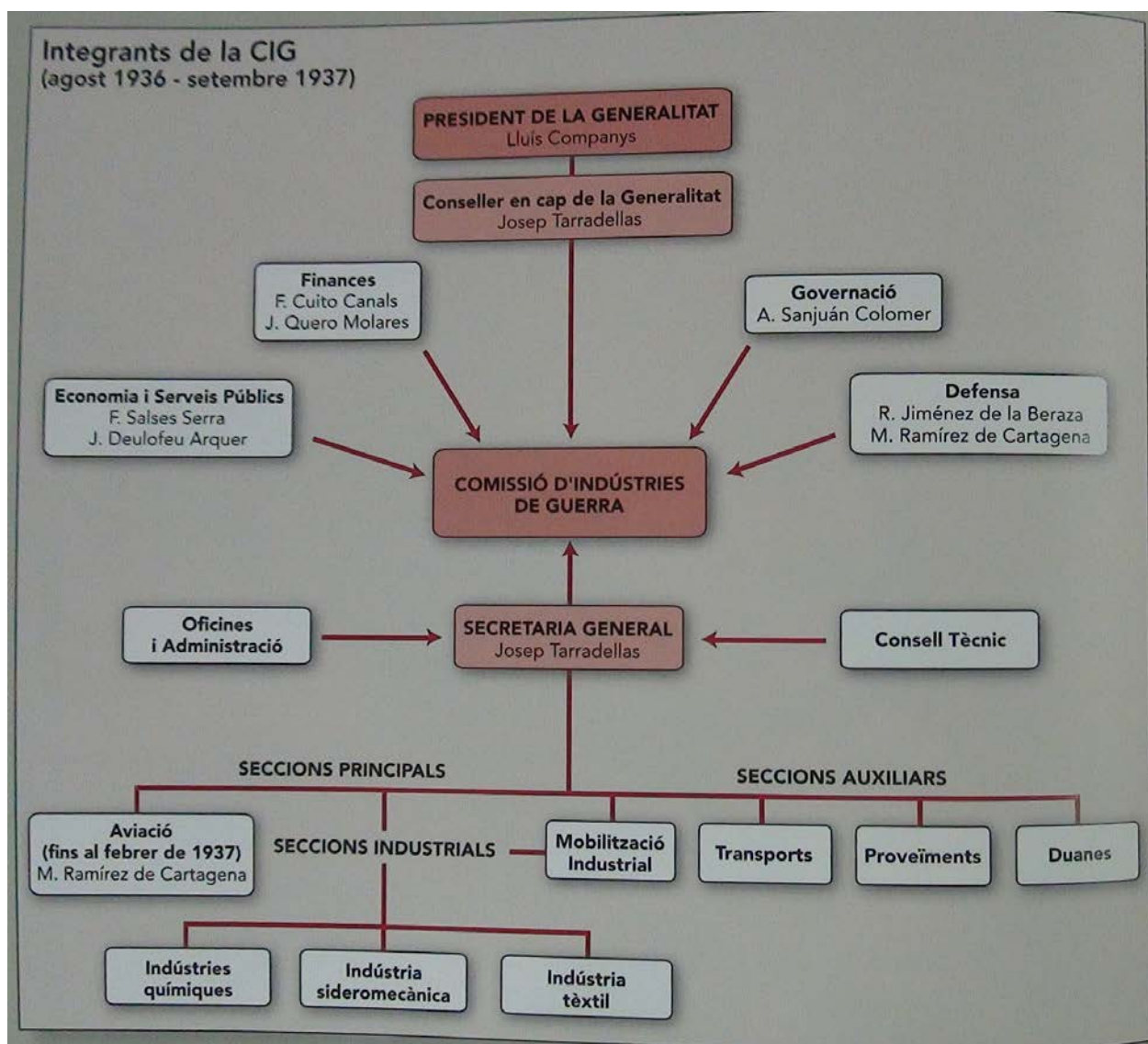
Pel que fa a empreses en que "la direcció i la titularitat continuava en mans de la propietat" (Bricall, 1970), existien els Comitès Obrers de Control, hereus dels comitès de l'inici de la revolució i regulats pel Decrets de Col·lectivitzacions. La seva missió era la "col·laboració i fiscalització" (Bricall, 1970, p. 213) d'aquest poder que es mantenia en mans privades. Col·laboraven amb aquesta direcció privada en les normes de l'empresa, salaris, personal nou, producció, distribució, etc...

El funcionament estàndard d'una indústria col·lectivitzada, que era per tant el funcionament de les indústries de guerra (exceptuant les citades particularitats que podia tenir cada instal·lació) ha estat explicat (entre els treballs que hem fet servir) per Catalan (2005), Souchy i Folgare (Souchy, 1977) i per Bricall (Bricall, 1970). A Catalunya, el domini de la CNT va fer que s'optés per la col·lectivització enlloc que la socialització (Catalan, 2005, p. 10). La diferència entre els termes la explica Bricall: La col·lectivització, prioritzada per la CNT, consistiria en la "autogestió de les

empreses pels obrers que hi treballaven”. La socialització, més propera a la FAI, consistia en “la direcció de la totalitat de les empreses d’un sector econòmic pel sindicat de la indústria respectiu” (Bricall, 1970, p. 181 i 182)..

Segons els Decret de Col·lectivitzacions, tota empresa de més de 100 treballadors la “responsabilitat directiva passaria recaure en els propis treballadors” (Catalan, 2005, p. 10). Per a empreses més petites que continuessin en règim de propietat privada (seria el cas de moltes empreses on propietaris o administradors haguessin fugit), podrien continuar sota comandament de propietaris, si restaven a l’empresa, o dels gestors pròpies d’aquesta, però sotmesos a la citada fiscalització del Comitè Obrer de Control, una institució ara obligatòria.

L’única font que explica en detall el funcionament intern de la CIG com a institució de la Generalitat, i la seva coordinació amb les fàbriques, es Madariaga (Madariaga, 2005, p. 93-126) , a part de la representació gràfica de l’Atlas de la Guerra civil (Hurtado, 2010). No explicarem el complex institucional i les seves relacions, ens remetem a l’obra de Madariaga, al ser l’únic autor que tracta el tema.

Organigrama de la CIG. Imatge extreta de Hurtado, 2010.

7- La producció.

Sobre la producció, les fonts citen especialment la producció de Mauser i munició pels mateixos, així com granades, projectils d'artilleria i altres materials que ja hem vist. Les dades sobre aquests materials (material per a Mauser, obusos d'artilleria, granades...) contrasten amb la d'altres -que citem més a baix-, que sabem que també fabricava la CIG, però sobre els que s'aporta poca llum. Potser es deu al fet de que no hi ha massa dades sobre la producció: les dades que va fer servir

Bricall son els textos de la Generalitat ja citats com *l'obra de la CIG*, el *Report d'actuació* (Tarradellas, 2007) o la carta de Companys a Prieto (Associació Memòria i Història de Manresa, 2009). Tot i la seva aparent exhaustivitat (els textos de Tarradellas expliquen fins i tot els percentatges de metalls per elaborar determinats aliatges militars) no mencionen un bon nombre de productes fabricats.

Es molt complet el llibre del Coronel Manrique (2006) per veure què van produir les indústries de guerra. Respecte a cada tipus de material bèl·lic, Manrique separa l'apartat de importacions (que no tractarem) del de producció, i en aquest últim en separa la producció catalana.

Pel que fa a vehicles blindats i carros de combat, incideix en la importància de les indústries metal·lúrgiques a Catalunya.

Calcula que la producció total a Catalunya de vehicles d'aquestes característiques vorejaria els tres-cents, amb un gran ventall de qualitats i valor militar. Les empreses que cita com a constructores d'aquests materials son: Maquinària Moderna per a Construccions i Obres Públiques S.A.F. (Sant Sadurní d'Anoia), La electricitat S.A., Taller Melcior Baltà (Vilafranca del Penedès), SAFA (Blanes), Tallers Serra (Badalona), Tallers Girona, Constructora Field (Barcelona), La Maquinista Terrestre i Marítima, Tallers Torras Ferreria i Construccions, Nuevo Vulcano (Barcelona) i Hispano-Suiza (Barcelona).

Respecte a aviació, menciona la existència prèvia de Hispano-Suiza i Elizalde. En aquest apartat inclou la fabricació de bombes d'aviació, i es menciona la producció catalana en general i de la Hispano-Suiza en particular. S'haurien produït bombes de 12, 70, 250 i 500 Kg. La Hispano-Suiza hauria fabricat bombes de 250 Kg i bombes incendiàries CAM-2.

Pel que fa als gasos de guerra, Manrique cita la tesi de Madariaga (2005), on es refereix la decisió del Govern Republicà de començar a fabricar gasos al juliol del 1936. Menciona també les fàbriques F-5 (Queralbs, Girona) i F-6 (Orís, Barcelona). La major part del capítol, però, es dedicat

a enumerar un bon número d'atacs químics que haurien afectuat les forces republicanes i que estan reportats per militars del bàndol nacional.

Ángel Viñas es mostra sempre crític amb la forma en que es va gestionar la indústria de guerra catalana, posant l'accent en males actituds dels anarquistes. Segons el seu punt de vista, tal com estava organitzada la Catalunya en guerra, la producció no podia ser adequada, i la historiografia recolzada en fonts anarquistes embellint la imatge de les indústries de guerra: “des del punt de vista de la contribució a l'esforç de guerra (...), a la literatura dominen els autors que emfatitzen l'eufòria cenetista i revolucionària que es va ensenyorir de les institucions i empreses industrials en aquell “dolç estiu de la anarquia”. Des del punt de vista del Govern central, la visió era molt diferent, amb la indústria desorganitzada i en col·lapse, amenaçada per les incautacions i les col·lectivitacions, amb els propietaris i quadres tècnics esporuguits y, en ocasions, en fuga o liquidats, dita contribució no podia ser important i no ho va ser” (Viñas, 2010, p. 175).

Viñas parla també de “manifestacions de sabors cantonalistes” (Viñas, 2010, p. 178), en relació a actuacions de la CNT a Catalunya. Fa referència a un cas concret en que García Oliver, Federica Montseny y Mariano R. Vázquez, que preguntats per un dels assessors soviètics (Stajevsky) sobre quins plans tenien per a la indústria de guerra, “ja que no existien plans de subministrament coordinats” va respondre que “estaven a favor d'ells però sempre i quan un cert percentatge de la producció es quedés a Barcelona” (Viñas, 2010, p. 179). Per Viñas, aquests descontrol era tan evident que fins i tot l'anarquista Joan Peiró era partidari de major disciplina, el que segons el citat Stajevsky era considerat com aproximació d'un sector de la CNT a posicions comunistes.

Finalment, dona dades sobre la incapacitat de les indústries de guerra per a abastir correctament els camps de batalla: “el problema de la producció bèl·lica en aquell període de la contesa era, segons les dades de recopilades pels soviètics i donats a conèixer per Rybalkin, bastant simple. No arribava. Per exemple, davant d'una demanda diària de cartutxos per fusells i metralladores de 3,5

milions, la fabricació havia assolit la misèrrima quota de dels 380.000 al desembre de 1936, i no havia superat el mig milió al març del 1937” (Viñas, 2010, p. 191).

Aquest enfoc de Viñas difereix del que presenten Pere Pasqual i Jordi Nadal: “les indústries relacionades amb la producció d’armament –les empreses metal·lúrgiques, en general, i altres que foren reconvertides per a la producció de material bèl·lic- van tenir prioritat absoluta en el proveïment de primeres matèries i van treballar, almenys fins a mitjans de 1937, a un nivell relativament elevat d’aprofitament de la seva capacitat productiva” (Pasqual, 2008, p. 315).

Manrique i Viñas coincideixen en considerar la revolució com una de les causes del fracàs de les indústries de guerra catalanes: Manrique opina: “Va ser la revolució imperant sobre les restes de la República el que va impedir fer servir aquesta superioritat, fonamentalment durant les primeres setmanes o inclús mesos”. Aquesta tesi es compartida per Ángel Viñas, a partir de les valoracions que feien assessors soviètics a Espanya, que son la seva principal font d’informació a l’hora de parlar de les indústries de guerra: “amb les seves contínues oscil·lacions i indecisions, els confederals generaven una desorganització extrema, (...) les improvisacions feien fracassar el control centralitzat i la distribució. (...) Davant de tan estat de coses, la Generalitat era contemporitzadora, amb el que creixia el descontentament de la petita burgesia i d’àmplies masses de població. (...) tota aquesta situació repercutia negativament en el que devia ser una preocupació essencial: el muntatge d’una indústria de guerra” (Viñas, 2010, p. 174).

L’única referència a tot un seguit de materials es a la carta de Companys a Prieto de 1937, que tot i no ser un text purament econòmic i no ser la seva intenció primera, fa una enorme llista de materials que no consten enlloc més, com son:

- Munició dels calibres 9 largo (9x23 mm), 9 corto (9x17 mm) i 7,65 mm i diversos tipus de carregadors per aquests, i «calibres especials» que no especifica. Es tracta de municions per

a pistola i subfusell, gens menyspreables.

- Bombes de mà anti-tanc Hoffman.
- Recanvis per a metralladores Hotchkiss «tipus 2» (possiblement la Hotchkiss M1914, utilitzada a Espanya, ja que la 1909 es la Mark I).
- Recanvis per a metralladores Colt (possiblement la metralladora Colt-Browning M1895).
- Recanvis per a fusells russos no especifica models, devien ser Mosin-Nagant: “sense arribar a ser declarat oficialment com a reglamentari, el fusell Moisin-Nagant (sic.) va ser el més àmpliament utilitzat, des del començament de les seves arribades a Espanya, als sis mesos de començar el conflicte (Manrique, 2006, p. 92).
- Recanvis per a fusells metralladors (no especifica models).
- Armes com la pistola Ascaso (nom que homenatge Francisco Ascaso, abatut durant la presa del Parc d'Artilleria els primers dies de la guerra) o el subfusell Labora-Fontbernat. El nom d'aquest últim homenatjava, a un militant d'ERC caigut també “els dies de les lluites als carrers” (Madariaga, 2005, p. 782). Possiblement també el subfusell MP-28, però es més difícil de documentar. A l'edició que fem servir dels textos de Tarradellas (Tarradellas, 2007) apareix una foto d'una visita oficial al 1938 a la F-14, on apareixen Tarradellas i el General Miaja, portant un MP-28 i un Labora-Fontbernat, respectivament. Aquesta foto també es reproduïx a l'article de Pagès, on a més hi ha una foto lateral d'un Naranjero, sense fons, per mostrar l'arma, extreta del fons de l'arxiu de Poblet, però no hi ha més referència a si es va fabricar ni a on. Al mateix article trobem una altra foto amb quatre MP-28 en un prestatge especial, aparentment nous, sense indicar de nou cap dada. El Labora es fabricava a Olot. No sabem si s'ha d'entendre que totes dues armes es produïen a Catalunya. Les fonts generalment apunten que el MP-28 es fabricava a València (d'aquí el sobrenom «Naranjero») i no puc afirmar que es fes també a Catalunya. Per altra banda, sí que hi ha proves fotogràfiques de que s'hi fabricaven els carregadors.

La investigació sobre producció pot tenir punts foscos. Gesalí fa referència a la dificultat de quantificar amb precisió els motors Wright Cyclone fabricats per Elizalde, suposem sense llicència de Wright Aeronautical, ja que “per evitar possibles reclamacions de la Casa Americana ens pugui algun dia fer”, la fabricació molts cops es registrava com a reparació, i es registren com a “Chato Mosca” (Gesalí, 2012, p. 159). En aquesta situació, no podem saber actualment el nombre real de motors Wright Cyclone fabricats completament a Elizalde.

8- Els problemes de les indústries de guerra de Catalunya.

Consultada la bibliografia, queda clar que tan consubstancial a les indústries de guerra catalanes son els seus èxits (reconversió, noves instal·lacions, producció..) com la multitud de problemes que van obstaculitzar les seves funcions des del primer dia i fins que la Generalitat va perdre totes les competències.

Tot seguir veurem que diuen els autors sobre aquests problemes i la seva interpretació per la historiografia.

8.1- Problemes en l'obtenció de primeres matèries nacionals.

Un dels problemes principals de les fàbriques de la CIG va ser la carència de matèries primeres. Es un tema que tracten tots els autors, i de forma prou exhaustiva, ja que va ser un problema crònic de la CIG.

Sobre aquesta problemàtica tenim el text de Jordi Catalan (2005) com a treball més exhaustiu. Des

del primer moment fa notar l'existència de tres factors interrelacionats que contribuïen a aquests problemes amb les primeres matèries dins els territori nacional. Aquesta factors eren “la progressiva reducció del territori lleial, la desarticulació dels fluxos tradicionals d'intercanvi i la gran debilitat de les institucions democràtiques” (Catalan, 2005, p. 2). Aquests factors perjudicaven la circulació de bens imprescindibles per a les fàbriques de la CIG, com hulla o pirites.

Pagès cita escassetat de combustibles per a la indústria, com carbó, gasolina, hulla de gas i coc metal·lúrgic; de cotó, necessari pel tèxtil, però també per la fabricació de pólvores. Es va haver de substituir per cel·lulosa d'esparg; de llautó; de zinc electrolític; clorat de sosa i de potassa.

Madariaga dona exemples concrets, que son la Sociedad Anónima Cros i la seva dependència de pirites procedents de Cartagena, al 1937 i Material para Ferrocarriles y Construcciones, amb una falta de coc metal·lúrgic (combustible fet a partir de carbó), de ferralla per fondre, ja en el moment en que està sota jurisdicció estatal. També queixes de falta de carbó, quitrà, olis. També Foret, un cop intervinguda per l'Estat, manca de carbó i lleixius per a la destil·lació de glicerina.

Bricall cita casos de problemes per accedir a llautó (deu referir-se a llautó militar) al no tenir accés al de l'Electromecànica de Còrdova ni al de Lugones (Astúries). Còrdova va caure des del primer moment en zona nacional, i Astúries, separada per terra de la resta de territori fidel, va caure a l'octubre de 1937. A partir de l'exemple de la indústria del gas, Bricall relata els problemes per accedir a carbó, i la seva relació amb les importacions. La problemàtica amb el carbó també es descrita per Pagès i per Catalan.

Catalan menciona la pèrdua d'accés a primeres matèries d'origen miner un cop els rebels van ocupar Euskadi, Cantàbria i Astúries al llarg de 1937.

Gesalí, al parlar sobre Elizalde, fa referència a moviments pel “control de la fàbrica de l'estació electrolítica del Prat, que permetria l'obtenció de zinc electrolític i d'acer galvanitzat per a diverses peces que produïeix Elizalde” (Gesalí, 2012, p. 158). També fa constar l'interès per la compra

d'unes mines a Jaen per obtenir blenda (sulfur de zinc) i unes a Osca, per obtenir coure.

També cal esmentar els greus problemes de subministrament elèctric, a partir de que els rebels van conquerir les centrals hidroelèctriques del Pirineu català que abastien Barcelona. A més, es van donar bombardejos a la central tèrmica de Sant Adrià del Besós o als dipòsits de CAMPSA de Barcelona.

8.2- Problemes en l'obtenció de primeres matèries internacionals.

Des del primer moment, la indústria reconvertida catalana va necessitar obtenir maquinària i primeres matèries de l'estranger. L'esclat de la guerra havia suposat una demanda d'ajuda a exterior per part d'ambdós contendents. Pel que fa al bàndol republicà, una inicial oportunitat de rebre ajuda militar per part de França va ser frenada per l'actitud de la Gran Bretanya, contrària a ajudar al Govern espanyol, el que va suposar la no-intervenció. Si bé després van fer un enviament d'avions en veure que les potències feixistes sí ajudaven als rebels, finalment vint-i-set països (inclosos la URSS, Alemanya i Itàlia) van firmar un Pacte de No Intervenció que impedia que arribés a Espanya qualsevol material de guerra. Les potències feixistes mai van deixar d'ajudar al bàndol nacional, i la URSS considerava que havia de compensar aquesta ajuda feixista i "forçar un canvi d'actitud de les potències democràtiques a favor de la República espanyola" (Martínez, 2006, p. 50).

Per a àmbit republicà, trobem l'explicació d'Elena Martínez sobre el paper de CAMPSA-Gentibus com a intermediari per a les importacions de tota classe de bens. Des de octubre de 1936, el propi Ministeri d'Hisenda havia encarregat a CAMPSA la mediació entre la Unió Soviètica i multitud d'entitats públiques i privades (Generalitat de Catalunya inclosa) per a la compra de mercaderies.

Al juliol de 1937 aquest paper s'oficialitza amb la creació de CAMPSA-Gentibus com a enllaç

comercial. L'objectiu era “centralitzar les compres realitzades per instàncies oficials, posant-les en mans de de persones expertes en cada camp i amb capacitat de negociació, per, d'aquesta manera, optimitzar l'ús dels escassos mitjans internacionals de pagament” (Martínez, 2006, p. 40).

La seva seu estava a Barcelona, on s'havia traslladat, des de Valencia, al novembre de 1937. Es subdividia en seccions segons les mercaderies a aconseguir i tenia delegacions a diverses províncies espanyoles.

PRIMERAS OPERACIONES ENTRE CAMPSA Y LA OFICINA COMERCIAL DE LA URSS

CUADRO 2.2

Fecha pedido	Fecha entrega	Artículo	Cantidad	Importe \$	Importe LE	Importador
28.9.36	4.12.36	Viveres		193.937		Ayunt. de Madrid
27.9.36	5.10.36	Camiones	1.000 unidades	1.310.000		M.º Guerra
13.10.36	4.12.36	Amianto	65.140 tons	7.345		Fibrocementos Castilla
20.10.36	15.6.37	Carbón	30.000 tons		21.000	Comité Explotación FFCC
15.10.36	20.11.36	Madera rollizos envases	1.810,06 m ³		1.991	Comité Economía Denia
13.10.36	20.10.36	Carbón mineral (antracita)	20.000 tons		14.500	Generalitat Cataluña
22.9.36	25.11.36	Algodón Linster	204.951 tons	26.644		M.º Guerra
22.9.36	4.12.36	Latón, hoja aluminio, hierro blanco, acero...		29.897		M.º Guerra
27.10.36	4.12.36	Cubiertas y cámaras	2.000/4.000 unids	65.400		M.º Guerra
6.11.36	4.12.36	Níquel	22 tons		4.209	M.º Marina CAM
26.10.36	26.11.36	Camiones	1.000 unidades	1.175.000		M.º Guerra
26.11.36	26.11.36	Cubiertas y cámaras	2.000/2.000 unids	64.300		M.º Marina CAM
5.12.36	s. d.	Aceros especiales	7 tons			M.º Marina y Aire
20.11.36	20.11.36	Conservas de carne, pescado y legumbres	424.587 tons	18.822		Comité Nacional Abastecimientos
5.11.36	8.4.37	Conservas animales	1,5 mill. botes	75.000		Comité Nacional Abastecimientos
15.10.36	29.10.36	Huevos y jamón	2.000 cajas/500 tons		22.000	Intendencia Militar
28.10.36	3.12.36	Sulfato amónico	2.335 tons		10.741	M.º Agricultura
23.11.36	30.3.37	Nitrato amónico	10.535,59 tons		115.890	M.º Agricultura

FUENTES: AGA, Fondo Asuntos Exteriores, IDD 112, Caja 55/12621.

Compres a través de CAMPSA-Gentibus, que inclou des de productes industrials a alimentació. Suposava un amplíssim ventall de productes. Imatge extreta de Martínez, 2006, p. 39.

A la vegada, Gentibus centralitzava i gestionava les exportacions, de manera que aconseguia divises i en alguns casos, permetia operacions “en règim de compensació”, d'intercanvi entre mercaderies soviètiques i productes espanyols com “taronges, taps de suro, cartró o paper de fumar, entre d'altres” (Martínez, 2006, p. 42). Gentibus no aconseguia comissions més enllà del finançament de les propies operacions comercials, el que “confirma la seva condició d'organisme oficial (...) la

creació de la qual va pretendre la aprofitar l'experiència comercial de l'empresa, sense que això signifiqués confiar les operacions exteriors a una instància aliena a l'Estat" (Martínez, 2006, p. 41). CAMPSA-Gentibus no intervenia en les compres d'armament, apartat exclusiu de la Secretaria d'Armament.

Un dels motius de conflictivitat entre Generalitat i República va ser aquest comerç exterior, com exposa Viñas. L'autor sospita d'operacions de compra per part de la Generalitat de primeres matèries a la URSS "d'esquenes al Govern de València" (Viñas, 2010, p. 177 i 178). Les sospites venen d'una compra de coure, manganès, níquel, wolframi, zinc, antimoni cianur de potassi i sosa, que finalment la URSS no va acceptar. Segons Viñas, el soviètic Stajevsky hauria notificat que Astúries, el País Basc i Catalunya haurien intentat fer exportacions de forma independent. Aquestes operacions "eren una tendència alimentada no només per consideracions político-autonòmiques sinó també per interessos comercials foscos d'aquells que buscaven el seu enriquiment personal: antics propietaris, fabricants, terratinents, estraperlistes i, no en últim termini, funcionaris sota colors anarquistes o socialistes" (Viñas, 2010, p. 182).

Pelai Pagès (2008, p. 47) destaca les compres a França de Francesc Salses i Serra, que ja havia estat (o ho era simultàniament) responsable de la Secció Química de la CIG i dedicat al programa d'elaboració de gasos de guerra (Madariaga, 2005, p. 96). A l'estranger, era encarregat d'adquirir (a comissió), materials per a la Generalitat. Una de les missions de Salses que descriu Pagès es la compra d'armament a França i Bèlgica. Possiblement es a aquestes operacions a les que es refereix Elena Martínez quan diu que "el Govern republicà va acudir a altres mercats per complementar els enviaments soviètics (...) el que va posar a la República en mans de traficants i contrabandistes" (Martínez, 2006, p. 52), o les persones motivades per "interessos comercials foscos" que citava Viñas (Viñas, 2010, p. 182). A aquests intermediaris també fa referència Manrique (2006, p. 239),

quan també referiex “operacions comercials dutes a terme per persones o comissions designades a tel efecte per les autoritats republicanes espanyoles a paisos castellanoparlants o centreeuropeus” i on "els intermediaris eren, gairebé sempre, xarxes organitzades de traficants professionals, la moralitat dels quals no estava prou acreditada”. Salses estava a l’estranger per aconseguir armes i maquinària destinada a la indústria de guerra, i havia d’enfrontar-se a problemes purament econòmics (falta de divises) com al bloqueig que causava el Pacte de No Intervenció entre les democràcies europees, que impedia l’arribada a Espanya d’armes o elements per fabricar-ne. Finalment Salses es va quedar a Paris: “s’havia nacionalitzat francès i estava pagant 3.500 francs mensuals de lloguer, quan només cobrava 3.000” (Pagès, 2008, p. 51). Giménez de la Beraza justificà la actuació de Salses (Pagès, 2008, p. 52).

David Gesalí menciona, sense especificar els conductes, compres de maquinària per Elizalde a Bèlgica, Txecoslovàquia, Suïssa o França (Gesalí, 2012, p. 156).

Pel que fa a la CIG pròpiament dita, disposava d’una Comissió de Control de Frontera, o Secció d’Importació, Duanes i Trànsit (Madariaga, 2005, p. 101). L’entitat s’encarregava de les importacions tan per la CIG com per altres ens estatals similars, i tenia delegacions a Portbou, La Jonquera, Puigcerdà, Cervera, El Pertús, Bourg-Madame i Tour de Carol. Com que aquest ens ocupava competències que pertanyien al Govern central, va anar perdent importància quan aquest va ampliar el seu control sobre diferents aspectes de la guerra, inclosa la mateixa CIG.

8.3- Problemàtica de la qualitat de la producció. Subministrament d'armes al front.

Les queixes sobre la qualitat de la producció es van donar des del primer moment. Des del front d’Aragó, a finals de 1936, ja es van presentar queixes a la Conselleria de Defensa de la Generalitat

sobre uns fusells que haurien rebentat (Pagès, 2008, p. 72). Aquests fets son també mencionats per Manrique: “(...) els completats i acceptats a Barcelona/Terrassa (encara que es van fabricar molts, grans partides van ser refusades pels controls de qualitat” (Manrique, 2006). Aquestes queixes van provocar una visita al mateix front per part del coronel Jiménez de la Beraza junt amb Abad de Santillán. L’informe de la CIG a partir de les observacions sobre el terreny emès el 12 de desembre del 1936, i que Pagès reproduïx íntegrament, es devastador...però no per les indústries de guerra. Les conclusions extreïdes van ser que els milicians tenien munició de sobres (al voltant d’un centenar de cartutxos per home). L’artilleria no era “abundant”, però sí “suficient” (Pagès, 2008, p. 42 i 43). Però el problema no era tècnic, per Jiménez de la Beraza: un cop dissenyada l’estratègia i “neutralitzat els objectius assenyalats” per l’artilleria, els milicians es neguen a avançar “només que quedi un fusell o una metralladora” (Pagès, 2008, p. 43). Per exemplificar la baixa moral, cita el cap de la Columna Durruti, que “es va proposar la conveniència de comprar a l’estranger una brigada de xoc, vist el bon resultat que dona a Madrid” (Pagès, 2008, p. 147). Es deu referir a l’ús de tropes rifenyes a Madrid per part del bàndol nacional, que segons Benjelloun (Benjelloun, 1996) van tenir gran importància a la presa de Madrid a finals de 1936, de forma contemporània a la redacció d’aquest informe de la CIG. Evidentment, Abad de Santillán discrepa, i escriu que els anarquistes havien estat criticats per “indisciplina” i “desordre” però que eren en realitat “les forces millor organitzades i més disciplinades” (Abad de Santillán, 1940, p. 45). Al seu llibre no parla de defectes de fàbrica, però sí de escassetat de cartutxos, però costen de datar amb precisió dins el context.

Relacionat amb l’anterior, Jiménez de la Beraza insisteix en que la munició de la que es disposa es malgasta “puix que d’aquesta forma no s’avança ni s’avançarà” (Pagès, 2008, p. 43). Segons aquest informe, doncs, el problema no serien tant les armes com els propis combatents. Afegeix Pagès a la mateixa pàgina citada: “en vista d’aquests episodis, hom va designar un Tribunal de Guerra que tenia com a missió entendre de “tots aquests abusos i dels actes de traïció, covardia, abandó o abús d’autoritat””.

Tot i que fa menció a una efectiva manca de municions que hauria obligat a abandonar posicions, l'informe dedica moltes línies a explicar de nou els motius de les mancances de la CIG (falta de primeres matèries, de divises, de les instal·lacions que han quedat en territori enemic...)

A l'informe reproduït no consta, però Pagès diu que el coronel “arribava a la conclusió que la causa dels esmentats accidents no es devia a un defecte de fabricació, sinó a una manca de neteja de les armes” (Pagès, 2008, p. 73)

També es citen dos casos de queixes sobre la munició, que Jiménez de la Beraza i Vallejo van provar i resultaven satisfactòries (Pagès, 2008, p. 73 i 74).

Sembla, de totes maneres, que sí es va trobar errors en la fabricació d'espoletes, que la CIG va atribuir a la multitud de tallers que en fabricaven. Les referències a comprovacions necessàries per localitzar calibracions errònies poden significar, com creu Pagès, el compromís de la CIG per obtenir bons resultats, o la presència real de partides de cartutxos defectuosos.

8.4- Problema de la conflictivitat amb la República.

Madariaga, a les conclusions a la seva tesi, dibuixa en dos precises pinzellades l'espina dorsal de la conflictivitat Generalitat-República, basat en una concepció oposada de qui havia de tenir el control sobre les indústries de guerra. Per una banda, la República, la lleialtat de la Generalitat era qüestionable per la implicació dels anarcosindicalistes i la seva modificació profunda de l'organització social. Madariaga escriu “tots els mecanismes de poder havien de ser posats sota el suprem i únic comandament de la direcció de guerra” (Madariaga, 2005, p. 776).

La conflictivitat per competències es va donar des de molt aviat. Per gran part de la bibliografia que tenim, el conflicte té dos contendents: una Generalitat de Catalunya que estava portant endavant una indústria de guerra des de gairebé zero i que col·laborava fidelment amb el poder central, i un

govern de la República que escatimava recursos de tot tipus, passava per sobre de les competències de la Generalitat i procurava, en definitiva, perjudicar de forma maligna o estúpida a una indústria que necessitaven per lluitar contra els sublevats.

Pelai Pagès ho expressa clarament al seu llibre sobre la CIG: la indústria de guerra era «per als republicans espanyols, una manifestació més del caràcter insubmís dels catalans, que havien utilitzat la situació de guerra existent per comportar-se con un estat pràcticament independent».

Ho transmet també Madariaga comentant un recull de textos publicat a Buenos Aires al 1939, que incloïa el «Report» de Tarradellas, la carta de Companys a Prieto i un document sobre la integració de la indústria de guerra catalana a la de la resta de l'Estat: «en aquest esquema interpretatiu, els dirigents de la República, de forma artera, s'haurien comportat insolidàriament amb Catalunya, en aparença per disputes partidistes i amb l'excusa del que anomenen exclusivisme regionalista, però en realitat l'objectiu es acabar amb la revolució i amb la influencia de les masses confederals. Per a la historiografia anarquista la defensa del Govern responia a una política hostil de l'Estat» (Madariaga, 2005, p. 17). Tot seguir, respecte el paper de PCE i PSUC Madariaga exposa que «...únicament havien portat calumnies i difamacions sobre la fabricació bèl·lica, i sobre el procés revolucionari». I conclou pel fet que el «Report d'actuació» (Tarradellas, 2007) va ésser publicats en textos anarquistes que inclús el dotaven de presentacions pròpies, que «el fet d'aparèixer tan confosos amb la propaganda de la CNT ens pot donar una idea de com s'havia de produir anys després a la historiografia anarquista una apropiació total de la indústria de guerra de Catalunya» (totes les cites de (Madariaga, 2005, p. 17 i 18).

Manrique cita *Velada en Bernicarló* de Manuel Azaña per il·lustrar els conflictes de competències de la CIG: “Quan va començar la guerra, cada ciutat, cada província volia fer la seva guerra particular. Barcelona va voler conquerir les Balears i Aragó, per formar amb la glòria de la conquesta, com si operés sobre territori estranger, la gran Catalunya. Bascònia va voler conquerir Navarra; Oviedo, Lleó; Màlaga i Almeria [...] Granada, València, Terol, Cartagena, Còrdova... Y

així, altres. Els diputats anaven al Ministeri per demanar un avió per al seu districte [...] I a vegades se'l donaven! [...] duplicitat, cobdícia, deslleialtat, covard altivesa davant l'Estat inerme, inconsciència i traïció” (Manrique, 2006).

La República va actuar de forma molt maldestre respecte els centres industrials perifèrics. No només Catalunya va ser perjudicada per aquesta falta de visió del govern central. Catalan explica que Euskadi sempre va patir una gran inferioritat en avions i artilleria respecte els sublevats. El cas era greu si tenim en compte que estaven sent atacants per la Legió Còndor i el Fletxes Negres italians. Catalan escriu «el president Aguirre [José Antonio Aguirre y Lecube, Lehendakari] va acabar convençut de que Euskadi es va perdre finalment perquè fou abandonat pel govern de la República». Al juliol del 1937 tot el territori basc estava en mans dels rebels.

Pagès situa al seu article el primer contacte entre l'administració autonòmica i estatal en una reunió entre Companys i Prieto a la Hispano-Suiza a l'octubre del 1936. Aquesta reunió acabaria en promeses mútues de col·laboració, però tot seguir Pagès enumera les promeses incomplertes pel Govern de la República. Falta de divises per a la importació de primeres matèries, de crèdits...

Un altre gran greuge va ser la negativa del Govern republicà de cedir a la Generalitat els plànols i màquines de la fàbrica de cartutxeria de Toledo, citada per exemple a la carta de Companys a Prieto (Associació Memòria i Història de Manresa, 2009). Companys no s'està de dir que aquestes instal·lacions van caure en mans rebels (a finals de setembre del 1936, Toledo passa a mans nacionals). Companys, a més, escriu que se'ls va comunicar que “Catalunya mai fabricaria cartutxos, manifestació aquesta que més aviat podia semblar un desig de que fracassessin les nostres aspiracions”. Finalment, escriu també Companys, seria Prieto mateix el que li faria arribar “uns informes i unes dades que t'hauria remès el Director de la fàbrica de Toledo”.

Un altre dels punts que es considera important i es citat per Pagès i Madariaga (Pagès, 2008 i Madariaga, 2005) es la fabricació de material de guerra en territori català directament pel Govern republicà, passant per sobre del control legítim de la CIG. Es va denunciar la existència de fàbriques de material bèl·lic per encàrrec directe de la República (a Mataró, denunciat per Eugenio Vallejo al gener del 1937), o encàrrecs fets per agents del Govern central, proposant “contractes avantatjosos per a la fabricació de material de guerra” (fet denunciat pel mateix Tarradellas al febrer del mateix any). Sobre aquests encàrrecs que se saltaven la autoritat de la CIG també en tenim registre a Elizalde (Gesalí, 2012, p. 160). Els Fets de Maig del 1937 haurien accelerat aquests processos, i Indalecio Prieto crearia a Sotssecretaria d’Armament, com a organisme vinculat al Govern central. Pagès ens diu que segons les fonts de la Generalitat, la Sotssecretaria “obstruïa tot el que podia la feina de la Comissió catalana”. Com a dada que es destaca en aquest moment, i motivador de la pèrdua de competències de la Generalitat, trobem la menció al fet de que els canvis al Govern de la Generalitat després dels Fets de Maig (29 de juny de 1937) suposen la desaparició de Govern de la CNT i l’ascens del PSUC. No cal dir que, des de l’òptica nacionalista i anarquista, confluents, com ja hem dir, en diversos punts, designen els comunistes com a culpables: “Si hem de creure a Tarradellas, el PSUC estava directament implicat en l’operació per posar fi a la història de la Comissió de la Indústria de Guerra de la Generalitat”, escriu Pagès. Madariaga cita acusacions del Govern central a l’autonòmic, com la acusació de haver controlat les fronteres i el comerç exterior amb salconduits i aranzels. Potser es refereix a la Oficina de Comerç Exterior que la Generalitat va constituir el 15 d’octubre del 1937, “encarregada de fomentar la exportació i mirar d’obtenir divises com a contrapartida” (Catalan, 2005, p. 15), que va ser contestada per l’Estat negant divises necessàries per importar fibres tèxtils.

Posteriorment, a partir del 23 de setembre, s’inicia la primera fase de la pèrdua de competències de la Generalitat enfront la República, que tractarem abastament més endavant.

En certa manera enfrontada a aquesta visió, majoritàriament crítica amb el Govern central, trobem l'obra d'Àngel Viñas, més comprensiva amb les actuacions de la República i més contundent amb la posició de la Generalitat, i especialment dura contra l'actuació dels anarquistes. Per a Viñas, el mateix context polític i social suposava un problema des del principi: “la reconversió era una tasca urgent. La guerra no esperava. Va costar molta feina traduir aquesta simple idea a fets contundents. Alguns dels esculls que van tenir van tenir a veure amb el col·lapse de l'autoritat de l'Estat i la proliferació de poders territorials. En el cas de Catalunya es va unir l'arravatament de competències estatals per part de les instàncies de la Generalitat (...) i la influència de les pugnes intracatalanes, a les que la CNT-FAI, enorme, i el POUM, diminut, es van emportar la palma” (Viñas, 2010, p. 176).

9- La fi de la CIG.

Com hem anat veient, la conflictivitat entre el Govern central i la Generalitat va ser constant, però les disputes van mantenir-la situació durant molt mesos, en que la CIG de la Generalitat va desenvolupar la seva tasca sense intervenció aliena.

El primer precedent que trobem en que l'Estat decideix posar sobre el seu comandament fàbriques de material bèl·lic a territori català es el cas de CASA de Reus: “el març de 1937 Largo Caballero, president del Consell de Ministres, fa una nota per recordar que cal requisar la maquinària i les matèries primeres de CASA de Reus i lliurar-les a l'aviació. Amb tot, fins a l'abril de 1937 no es durà a terme la confiscació” (Gesalí, 2012, p. 179).

Però el punt d'inflexió van ser els Fets de Maig de 1937 a Barcelona (Pagès, 2008, p. 59). Ja al mateix mes de maig, la República creà la Sotssecretaria d'Armament, per al control de les indústries de guerra, amb una delegació a Barcelona. La Sotssecretaria era, per la seva banda, una institució creada a l'octubre de 1936, la Comissaria d'Armament i Municions (Madariaga, 2005). Ja aleshores Indalecio Prieto hauria informat a Eugenio Vallejo de la constitució de la citada Comissaria, que

col·laboraria amb la CIG en el menor temps possible.

Respecte Catalunya, el seu objectiu era “flexibilitzar” les relacions entre la Sotssecretaria i les indústries de guerra tot suprimint tràmits burocràtics” (Pagès, 2008, p. 105). Es precisament un excés de burocratització el que va criticar Josep Peirats sobre Elizalde un cop intervingudes per l'Estat (Gesalí, 2012, p. 163).

La reacció dels membres de la CIG va ser presentar la seva carta de dimissió el 8 de juliol del 1937, que consideraven que el nou organisme interferia en l'actuació de la CIG (Pagès, 2008, p. 105).. La dimissió va obligar a remodelar la institució, amb un canvi de membres datat al 13 de juliol del 1937 que detalla Pagès (2008, p. 107).

El conflicte de competències mai va deixar de discutir-se, fins que el 23 de setembre del 1937 la República fa el primer cop de mà i crea la seva pròpia Comissió d'Indústries de Guerra de Catalunya, amb aquest mateix nom. Madariaga, per distingir-la de la CIG, es a dir, la de la Generalitat, creada per Govern autonòmic, l'anomena CIG “de Catalunya” (Madariaga, 2005, p. 40 i 41).

Carregador de subfusell fabricat a Catalunya, que al estar marcat com “Schmeisser”, se suposa que es per a MP-28. Segons Manrique (Manrique, 2006), alguns d'aquests carregadors de 9 mm marcats com a Schmeisser no serveixen el realitat per l'MP-28, sinó que funcionarien només amb

el subfusell ERMA MP-35. Atribueix la nomenclatura errònia a desconeixement o que “Schmeisser” fos un nom comú per tota una família de subfusells (MP-18, 28, 35). Foto cedida per Munion.org.

La creació de la CIG de Catalunya, però, no suposava la desaparició de la CIG de la Generalitat. Aquesta última mantindria el control sobre les fàbriques que la Generalitat havia creat de zero per a la indústria de guerra. Les altres, les incautades, passaven a mans de la CIG de Catalunya. A la vegada, també existia encara la Sotssecretaria d'Armament, que ara perjudicava a la CIG de la Generalitat fent requisos de material siderometal·lúrgic. Aquesta situació generava desordre.

El fet de que la CIG de la Generalitat no es dissolgués quan es va crear la CIG de Catalunya es vist per Viñas com un exemple de desordre, però a diferència dels altres autors que hem citat, la responsabilitat recauria en la Generalitat: “la nova comissió va començar a funcionar però la antiga no es va dissoldre i va actuar pel seu costat. Només quan el Govern es va instal·lar a Barcelona Prieto va plantejar la conveniència de la seva eliminació, cuidant-se de que allò no s'interpretés com un gest hostil cap a la Generalitat (...). Observadors d'un altre planeta, entenguis soviètics, no podrien sinó considerar sabotatge aquest tipus d'obstacles” (Viñas, 2010, p. 187).

Madariaga afirma que aquesta centralització va ser una decisió “de les més nefastes de tota la guerra”. Segons ell, “no existia per part de l'Estat ni el més mínim esquema de projecte de que fer amb les fàbriques, ni unes línies mestres de producció, ni una mínima preparació per exercir la seva funció”. L'objectiu seria “controlar tots els medis industrials prescindint de l'obstacle de la CIG”. (ambdues cites de Madariaga, 2005, p. 778).

A la pràctica, el que suposava aquesta primera fase d'intervenció es que a partir d'aquell moment les indústries van tenir un director de la Sotssecretaria d'Armament “amb plens poders per fer i desfer” (Gesalí, 2012, p. 152).

La reacció de la CIG de la Generalitat (Tarradellas, com a cap de la CIG) va ser enviar una circular el 7 d'octubre del 1937 segons la qual la CIG deixava de pagar el salari als seus treballadors. Segons Madariaga, la Generalitat podia suportar molts mals gestos per part de l'Estat, però “el que

ja no estaven disposats a arribar era a estar finançant una activitat que de bones a primeres es convertia exclusivament en governamental” (Madariaga, 2005, p. 85).. Aquesta carta va provocar, segons Tarradellas, la ira de Josep Sellés i Genís (PSUC), membre de la CIG de la Generalitat des de la reforma del 17 de maig del 1937. Sallés li hauria dit a Tarradellas que la carta era “imperdonable”, i que “si en aquells moments hagués estat ministre de Defensa el primer que hauria fet” hauria estat fer-lo afusellar (Pagès, 2008, p. 115). Sellés passaria a ser representant del Govern de la Generalitat a la CIG de Catalunya. Madariaga explica de forma concisa les motivacions dels comunistes catalans i espanyols en aquest moment:

“(…) la política del PSUC en aquells moments passava clarament per potenciar la CIG “de Catalunya” i debilitar i eliminar la de la Generalitat. En aquest cas la política general del PCE de centralitzar els medis militars, i per tant afavorir el control de la fabricació bèl·lica per la Sotssecretaria d’Armament i Municions, casava perfectament amb la de la seva filial catalana, el PSUC, d’erosionar el poc poder que li quedava a la Generalitat com a mitjà per superar a ERC – partit amb el que ja podia competir socialment- i presentar-se ells mateixos com la principal força de Catalunya”. (Madariaga, 2005, p. 87 i 88).

La CIG de Catalunya seria dissolta el 23 de febrer de 1938, ja que les seves funcions havien anant estat absorbides per la Sotssecretaria.

Tarradellas informa de que el canvi de jurisdicció hauria suposat l’aturada completa de multitud de centres incautats per l’Estat. Fabriques estandard com Elizalde presentaven ara problemes gravíssims. Tarradellas arribava a sospitar de mala fe en l’actuació de l’Estat.

El cas de Elizalde ha estat explicat per Gesalí. L’antic delegat de la Generalitat a la fàbrica hauria trobat a Tarradellas i li hauria comunicat la multitud de problemes de la fàbrica ara intervinguda per l’Estat. Els obrers estaven desanimats. Gesalí cita Josep Peirats, que parlava d’“excés de burocratització, desatencions i incompetència” (Gesalí, 2012, p. 163). El mateix autor expressa les

conseqüències de la intervenció estatal: “davant la capacitat de direcció del govern català i la mobilització industrial dels sindicats i obrers, el Govern central va mantenir una actitud de boicot. La prova evident d'això és que a partir de l'agost de 1938, un cop intervingudes les indústries catalanes, acaben col·lapsant-se pel desinterès del Govern republicà que, ignorant l'esforç ingent que havien suposat, decideix optar per l'adquisició del material bèl·lic a l'estranger” (Gesalí, 2012, p. 177).

Ja des del moment de la implantació de la Sotssecretaria d'Armament la producció hauria baixat: “...es va interrompre el funcionament de la fàbrica de pólvora catalana, de major capacitat, en benefici de la centralització a Múrcia i l'estalvi en el consum d'èter” (Manrique, 2006). El mateix autor fa una valoració del conflicte de competències en aquests moments: “les crítiques dels catalans a la centralització del Govern i els egoismes de la Generalitat son dignes de figurar en un quadre resum comparatiu, doncs algun dels dos estaments havia de tenir raó, tret que tots dos la tinguessin i el panorama fora encara de major ineficàcia de la que les diferents versions pinten” (Manrique, 2006).

Gesalí, tot i entendre que certa racionalització dels recursos era necessària (però mai a través d'aquelles formes), finalment considera que aquestes intervencions havien estat quelcom nefast: “l'arribada de nous tècnics, directors i la burocràcia militar estatal desembocaren en la paràlisi total d'algunes fàbriques que fins aleshores seguien funcionant, malgrat els bombardeigs i la manca de primeres matèries, llum i energia. El control en mans de l'Estat serà el cop de gràcia definitiu a la contribució industrial en l'esforç de guerra català” (Gesalí, 2012, p. 164).

Viñas, en canvi, planteja una visió oposada: “Aquest [Prieto], va cridar immediatament a especialistes, tècnics i enginyers socialistes i al cap d'un parell de setmanes els resultats van començar a notar-se, sobretot en el que es referia a les nombroses possibilitats d'augmentar l'activitat industrial” (Viñas, 2010, p. 180). Més endavant exemplifica aquestes millores en la

producció a partir de l'anàlisi de la fabricació de beines per a munició de fusell. Dona xifres de producció, però no els noms o la localització de les instal·lacions: “hi havia vuit fàbriques però només dos treballaven més o menys bé, precisament on ja es trobaven els especialistes soviètics (...). Una de les fàbriques s’havia dedicat abans de la guerra a feines de estampació. Readaptada, havia produït 5.000 beines diàries, amb un 70-75% de defectuoses, pel qual es va voler tancar-la. Després de l’actuació d’un enginyer soviètic va arribar a entre 8 i 10.000 d’excel·lent qualitat. Una altra havia fabricat llaunes de conserva (...). La seva tecnologia no era bona i es situava en torn dels 8.000 diaris. Tot i així, podria arribar a produir entre 100 i 180.000 unitats. No s’havia fet res. Per a una altra fàbrica havia arribat maquinària francesa, però només hi havia un obrer que es dedicés al seu muntatge. Dos mesos més tard no s’havia donat inici a la producció. Això a Malkov li feia olor de sabotatge. Molts anys més tard Benavides parlaria encara de “les ombres de la incompetència i la traïció” (Viñas, 2010, p. 189 i 190). En aquests tres exemples trobem tres crítiques a la CIG: baixa producció i de mala qualitat, desídia a l’hora de fer que les fàbriques produïssin al màxim de la seva capacitat i finalment aquesta dura sospita de “incompetència i traïció” que reproduceix Viñas.

Cal afegir que si bé Elizalde i altres indústries van patir un greu empitjorament en el funcionament un cop les intervingué l’Estat, altres van millorar. Es el cas de la Hispano-Suiza, que Madariaga escriu que estava millor al final de la guerra. Madariaga interpreta aquest fet com una confirmació de les tesis de Tarradellas: amb la inversió i maquinària demanada, la producció millorava.

La segona i definitiva fase d’amputació de competències es va donar el 19 d’agost de 1938, quan es va publicar el decret firmat tres dies abans per Azaña i Negrín, que posava en mans de la Sotssecretaria d’Armament totes les instal·lacions d’indústria de guerra de Catalunya, incloent les fàbriques que havia construït la Generalitat. Tota la indústria de guerra depenia ara del poder central.

Conclusions

La història de les indústries de guerra és, historiogràficament, un tema menor. Tot i que hi ha algunes monografies, el que tenim davant es un tema poc estudiat. Com diu Stanley Payne al pròleg de l'obra de Manrique, “la història militar ha rebut menys atenció que, per exemple, la història política” (Manrique, 2006, p. 15). El mateix Payne fa menció directa a la fabricació espanyola d'armes: “aquestes armes de producció espanyola també han de prendre's en consideració en qualsevol avaluació de l'armament de les forces contendents, encara que per regla general son passades per alt a les obres de referència” (Manrique, 2006, p. 16). A tall d'exemple, l'article de Chaves, que ha una classificació per temes de la producció historiogràfica sobre el conflicte entre 1975 i 1995, l'apartat “exèrcits, milícies y armes” suposa un 5,4% del total, amb 64 llibres i 61 articles (Chaves, 2000, p. 422).

Per aquest treball hem intentat fer una cerca el més exhaustiva possible sobre el tema. Les fonts més completes a les que me accedit son la tesi doctoral de Francisco Javier de Madariaga (2005), el llibre sobre armes de Manrique (2006) i la monografia de Pelai Pagès (2008).

D'entre aquests, el referent absolut es la tesi de Madariaga. A partir d'una investigació profunda, especialment del fons de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, es presenten les fàbriques principals i les menors, amb informació de producció, condicions laborals, organització, problemes polítics...

El llibre de Manrique, dintre d'un enfoc més proper al sublevats, proporciona informació exhaustiva de material disponible abans de la guerra, fabricat abans i durant el conflicte, importacions de l'estranger, tot per ambdós bàndols, detallant cada model i profusament il·lustrat. En l'aspecte purament tècnic i militar es el millor dels que es poden trobar actualment, dels més citats per altres autors.

El llibre de Pagès es una monografia menys exhaustiva però té la virtut de donar una visió transversal de tot el procés. La seva anàlisi del fons Montserrat li permet aturar-se en moments concrets i analitzar conflictes de principi a final en temes com l'abatiment de matèries primeres o la qualitat de l'armament enviat al front.

Sobre l'enfoc del problema, certs plantejaments de les memòries dels anarquistes Garcia Oliver i Abad de Santillán són reproduïdes per Madariaga (2005), Pelai Pagès (2008) i Bricall (1970). Tots els anteriors, tot i ésser els primers memòries contemporànies polititzades i els segons estudis acadèmics molt posteriors, tenen en comú la idea d'un el boicot més o menys intencionat per part Govern de la República, temorós de la revolució i d'un excés d'autonomia, contra la Generalitat, que ha fet tota la feina ella sola i que no se'n surt per culpa del mal govern espanyol i el paper negatiu i gairebé boicotejador dels comunistes del PCE i del PSUC i de Moscou en contra de la revolució, per una banda, i l'autonomia catalana, per l'altre. Aquesta visió contrasta amb la d'Àngel Viñas, que treballa a partir dels informes dels col·laboradors soviètics que tenia la República, més favorable al Govern central i crític amb la Generalitat i encara més amb els anarquistes.

Pel que fa a les històries d'empresa, la relació amb les indústries pròpiament de guerra no aporta massa informació més que la obtinguda per altres fonts. Les dades sobre el període de guerra solen ser escasses. Recordem el petit volum de pàgines dedicades a la guerra respecte a la resta de la història a Patón (2008), amb 4 de 141 i Lage (2003), amb 10 de 655. L'obra sobre la guerra aèria de David Gesalí, que al parlar de fabricació de materials d'aviació fa un relat de la història de les principals fàbriques, explica en una nota al peu el principal problema que hem detectat a les històries d'empresa: "Quan hom intenta cercar referents bibliogràfics de la història d'una fàbrica o empresa durant la guerra, sempre hi ha una mena de zona d'obscuritat que comprèn el període 1936-1939. En molts casos aquest període se salva amb un petit capítol en el qual es fa al·lusió a la

fugida dels propietaris i la requisita per part dels treballadors. I res més” (Gesalí, 2012, p. 154). Seria el cas de la monografia de Monjo sobre Rivière (Monjo, 1986), que se centra en problemes sindicals i tot just fa menció de la indústria de guerra. En canvi en el cas del capítol de Madariaga sobre la SEQF (Ercros, 1997) sí trobem un anàlisi que si bé no es massa ampli sí que es centra en les problemàtiques de la pròpia guerra.

Aquesta falta de dades de l'època de la Guerra Civil no només succeeix amb històries d'empreses en concret. La Història econòmica de la Catalunya contemporània (Enciclopèdia Catalana, 1989), que fa descripcions de l'evolució per sectors des del segle XIX, dedica poques línies a la Guerra Civil, passant sense solució de continuïtat de la República a l'autarquia franquista. Per altres, com es el cas de l'estudi de Lacambra (Pasqual, 2008), tot i analitzar els anys de la guerra es dediquen a l'estudi de la part comercial, de continuació amb la producció civil d'abans de la guerra, mentre que les mencions a la indústria de guerra son escasses, quedant com un element secundari.

En conclusió, podem dir que les indústries de guerra es un tema amb escassetat de bibliografia, i que quan es menciona, moltes vegades està supeditat a problemes més amplis, normalment de caire econòmic. Son molt escasses les monografies sobre el tema. Ha estat mot més estudiada, i de forma més exhaustiva, la importació d'armes de fabricació estrangera, i concretament soviètiques en el cas republicà. Certs problemes, com la producció de les fàbriques, ofereixen valoracions oposades segons els autors, amb rerefons ideològic, per una banda, i respecte les fonts estudiades, per una altra.

BIBLIOGRAFIA

Libres:

- Abad, J., Estirado, M., Fuentes, F. (2013). *Pistolas y subfusiles de la República, producción de guerra*. Barcelona: los autores.
- Alberch, X. Burch, J. (1995). *Salt*. Girona: Diputació de Girona.
- Benjelloun, A. (1996). Rifeños en la guerra civil española: entre mercenarios y emigrantes
Dins *Atlas de la inmigración magrebí en España* (p. 36-37). Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- Bricall, J. M. (1970). *Política econòmica de la Generalitat: 1936-1939* (Volum 1)
Barcelona: Edicions 62.
- Enciclopedia Catalana, Fundació. (1989). *Història econòmica de la Catalunya contemporània s. XX*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Ercros. (1997). *Centenari de "La Fàbrica": de la Sociedad Electro-química de Flix a Erkimia: 1897-1997*. Barcelona: Ercros.
- Gesalí, D. Iñíguez, D. (2012). *La guerra aèria a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- Hurtado, V. Segura, A. Villarroya, J. (2010). *Atles de la Guerra Civil a Catalunya*.
Barcelona: DAU: Universitat de Barcelona
- Lage, M. (2003). *Hispano-Suïza 1904-1972: hombres, empresas, motores y aviones*.
Madrid: LID.
- Manrique, J.M., Molina, L. (2006). *Las armas de la Guerra Civil española: el primer estudio global y sistemático del armamento empleado por ambos contendientes*. Madrid: La Esfera de los libros.

- Martí, P. (2010). *Josep Tarradellas, 1899-1988*. Barcelona : Fundació Josep Irla.
- Monjo, A., Vega, C. (1986). *Els Treballadors i la guerra civil: història d'una indústria catalana col·lectivitzada*. Barcelona: Empúries.
- Nadal, J. (2003). *Atlas de la industrialización de España: 1750-2000*. Barcelona: Crítica, 2003.
- Pagès, P. (2008). *La Comissió de la Indústria de Guerra de Catalunya: (1936-1938)*. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pasqual, P., Nadal, J. (2008). *El coure: Volum 2: La Farga Lacambra (1808-2007): un estudi socioeconòmic*. Les Masies de Voltregà: Fundació La Farga/La Farga Group.
- Patón, A. (2008). *La Fabricación de los motores de aviación en España: cronología desde Elizalde hasta Casa*. Madrid: Colegio Oficial de Ingenieros Técnicos Aeronáuticos
- Reales, L. (1992). *Pirelli: 90 anys innovant a Espanya: 1902-1992*. Vilanova i la Geltrú: Cables Pirelli.
- Tarradellas, J. (2007). *La Indústria de guerra a Catalunya (1936-1939) : L'obra de la Comissió, creada per la Generalitat, i el seu report d'actuació*. Lleida: Pagès editors.
- Thomas, H. (1978). *La Guerra Civil española: 1936-1939* (4^a ed.). Barcelona: Grijalbo.
- Universitat Politècnica de Catalunya. (2005). *Fem memòria per fer futur : la indústria de guerra i les col·lectivitzacions a Catalunya (1936-1939)* (2^a ed.). Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya.
- Villarroya, J. (2006). *Imatges: 1936-1939: la Guerra Civil a les comarques gironines*. Girona: El Punt.
- Viñas, Ángel. (2010). *El Escudo de la República: el oro de España, la apuesta soviética y los hechos de mayo de 1937*. Barcelona: Crítica.

Articles:

- Barbarà, J. (2015). La immigració italiana a Girona entre 1852 i 1936. *Revista de Girona*, 288, 38-44.
- Blanco Rodríguez, J. A. (2007). La historiografia de la guerra civil espanyola. *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporànea*, 7, 741-772.
- Chaves, J. (2000). La historiografía reciente sobre la Guerra Civil de 1936-1939 en los umbrales del nuevo milenio. *Anales de Historia Contemporanea*, 16, 409-430.
- Núñez Seixas, X. M. (2007). Historiografía y nacionalismo en la España del siglo XXI. *Anuario del Centro de Estudios Históricos "Prof. Carlos S. A. Segreti"*, 7 (7), 329-346.
- Pagès, P. (2008). La Comisión de la Industria de Guerra de Cataluña (1936-1938). *Ebre* 38. *Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 3, 43-64.

Recursos obtinguts de la xarxa:

- Abad de Santillán, D. (Desconeguda, llibre 1940). *Por qué perdimos la guerra: Una contribución a la historia de la tragedia española*.
<http://www.enxarxa.com/biblioteca/ABAD%20DE%20SANTILLAN%20Por-que-perdimos-la-guerra.pdf>
- Alonso, A. (2015). *Armamento utilizado en la Guerra Civil (1936-1939)*: <http://amonio.es/>
- Associació Memòria i Història de Manresa. (2009). *Documents sobre Lluís Companys requisats per la Gestapo i conservats a l'Archivo General Militar d'Àvila*.
<http://www.memoria.cat/lluis-companys-avila/documents>
- Catalan, J. (2005). *La industria entre la guerra y la revolución, 1936-39*.
http://www.usc.es/estaticos/congresos/histec05/a2_catalan.pdf

- El seu administrador². (2002). *Municion.org*: <http://www.municion.org>
- Madariaga Fernández de, F. J. (2005). *Las industrias de guerra de Cataluña durante la Guerra Civil : tesi doctoral*.
<http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/8607/definitiva.PDF?sequence=1>
- Martínez Ruiz, Elena (2006). *Guerra Civil, comercio y capital extranjero: el sector exterior de la economía española (1936-1939)*.
<http://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesSerias/EstudiosHistoriaEconomica/Fic/roja49.pdf>
- Marxist Internet Archive. (1990). *El marxismo y los movimientos nacionalistas*.
https://www.marxists.org/espanol/nin/1934/marxismo_movimientos_nacionalistas.htm
- Marxist Internet Archive. (1990). *El problema de les nacionalitats a Espanya. Estudi dels problemes nacionals d'Espanya fet per Joan Comorera, emprant un mètode clar i dialèctic; a la llum de la ciència del marxisme, la interpretació leninista i la realització stalinista*.
<https://www.marxists.org/catala/comorera/1942/03/xx031942.htm>
- Peirats, J. (Desconeguda, llibre 1988). *La CNT en la revolució espanyola*.
http://www.bsolot.info/wp-content/pdf/Peirats_Josep%20-%20La_CNT_en_la_revolucion_espa%C3%B1ola_I.pdf
- Poblet, Monestir de. (2005). *Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià*.
<http://www.poblet.cat/index.php?OA%3D%3D&LDQ2>
- Souchy, A., Folgare, P. (Desconeguda, llibre de 1977). *Colectivizaciones: la obra constructiva de la revolución española: ensayos, documentos, reportajes*.
<http://www.workerscontrol.net/es/system/files/docs/Souchy-Folgare%20Colectivizaciones.pdf>
- Wikimedia, Fundació. (2001). *Wikipedia*. <https://www.wikipedia.org/>

² L'administrador prefereix que no consti el seu nom.

Crèdits de les imatges

Si no s'indica el contrari, les imatges reproduïdes corresponen a Munion.org i a Amonio.es i reproduïdes amb autorització expressa i demostrable dels administradors de dites webs, i per la qual cosa faig constar el profund agraïment de l'autor.

L'escrit enviat als propietaris de les imatges, pel qual han donat la autorització, s'annexa a continuació. Qualsevol us fora dels indicats s'haurà de consultar prèviament a l'autor d'aquest treball i/o als administradors de les citades webs, doncs són aquests últims els únics propietaris dels drets legals corresponents.

Saludos:

Le escribo para solicitar autorización para usar en mi Trabajo de Fin de Grado sobre las industrias de guerra de Cataluña en la Guerra Civil algunas imágenes de su web (MUNICION.ORG/AMONIO.ES) para ilustrar aspectos técnicos del equipamiento militar. La procedencia de cada foto sería citada individualmente.

El trabajo será evaluado y si aprueba quedará accesible online en la web de la Universitat de Girona. No hay lucro y su uso es exclusivamente fines académicos.

También quedaría copia en el Arxiu Municipal de Palafrugell (Girona), ya que al tratarse de un estado de la cuestión, puede ser útil como marco de referencia para cuando se haga el vaciado e investigación del fondo de las industrias Trill, de fabricación de maquinaria para la industria corchera pero que durante la guerra fabricaron las partes metálicas de espoletas modelo 1924 y K.T.1. La reconversión de la industria corchera en Palafrugell en fabrica de espoletas está citada y

elogiada en las fuentes históricas originales, como una carta que envió Lluís Companys a Indalencio Prieto explicando los logros de la Comisión de Industrias de Guerra (1937) o en el texto La obra de la CIG de Josep Tarradellas (1938).

Si está de acuerdo con la propuesta, por favor hágamelo saber para que conste como autorización, que podré usar en el mismo trabajo par acreditar que las imágenes han sido usadas con conocimiento y permiso del administrador y/o propietario de los derechos.

Muchas gracias.

Atentamente:

--

Gerard Tauste Lerena